

п. л і с о в и й

г а р р і с м і т

або яки в українських преріях

р о з д і л І.

„н о в а е р а“

Сюжет запозичено.

Душного липневого дня молодий парубок ішов гірською дорогою. По його запорошених черевиках, приношеному одягові й сукуватому ціпку можна було судити, що він іде здалеку і немалий час. Дорога, щото збігала вниз, то піднімалась вгору, з кожним своїм поворотом відкривала перед ним все нові й нові краєвиди. Перед ним простилались зелені долини з виселками, де невеличкі дерев'яні будиночки дерлись на кручі, ліпились на гірських терасах, ховались між скелями та купами дерев; над ними синіли дубові гаї, далі йшли соснові ліси, а ще вище простилались гірські пасовиська, повні пахощів та квітів. А там, аж ген, на самому горизонті, стояло пасмо гір, що тікало не знати куди.

Сонце пекло немилосердно, і парубок кожних п'ять хвилин витирав з чола піт, що рясно котився йому по обличчі. По всьому було видно, що він не належав до тих щасливих обранців фортуни, батьки яких мали свій власний сейф в одному із банків країни, дачу чи віллу в Фльоріді чи десь в Лос-Анжелосі і розкішного автомобіля, одну з тих чудесних, могутніх, невтомних, рухливих, швидких і слухняних машин, за допомогою яких можна переноситися із одного кінця в другий цілого суходолу. Ці машини ввесь час пролітали мимо нього, все на південь, повні пасажирів, що сиділи в них подобно до новітніх богів. Подорожній проводжав їх заздрісними очима і повільно чвалав далі. Він намагався триматись тіні, сідаючи через кожні чотири кілометри відпочивати на якомусь придорожньому камені.

Сонце перейшло зеніт і день поволі почав схилатись над вечір. Від гір простяглись на долини довгі сині тіні. Частіше

повівало прохолодою. Парубок, що сидів в цей час на великому камені під кущем, зручним рухом поправив на плечах свій рудзак, схопив сукуватий ціпок, звівся на стрункі ноги і бадьоро пішов вперед. Дорога знову, звиваючись, пішла вгору. Вона вилася сюди й туди, то пробігаючи над ущелинами, то проходячи попід скелями, що нависали над нею. Природа навколо ставала все суворіша й дикіша. По скелях і в розколинах росли дерева, цвіли гірські квіти, сплітався своїм корінням чагарник, звисала береза, підносила одиноко свою верховину сосна, на голому камені зеленів мох. Повітря було чисте й прозоре. Небо — кольору темної блакиті. Гори сині, спокійні, як сторожа, що чекає на сон сонця.

Парубок був на самому вершку перевалу. Звідси відкривався величезний краєвид на пасма гір, на далекі долини, на прерії, що тонули в синій імлі. Але не це прикувало його очі. Не в прерію, мету його подорожі, втопив він свій зір. Щось іншого притягло його увагу. Перед ним внизу прослалась вузька долина, вкрита легким серпанком білого туману; по ній вилась срібною ниткою бурхлива гірська річка; по той бік долини могутньо підносились гори з своїми сірими, брунатними й зеленкуватими скелями, що громадились одна на одну, утворюючи цілі чудернацькі піки, мости, румовища титанічних замків, де буйно розрослась гірська рослинність. Це було царство природи, що його ще не торкнулась людська рука.

Проте, парубок лишився байдужим до цієї краси. Те, що притягло його увагу, було просто величезною рекламою, що її він ніяк не сподівався зустрінути на цій гірській дорозі. Вона видавалась потворною серед цього гірського пейзажу, серед цієї гірської тиші своїми кричущими фарбами, серед цих похмурих і разом прекрасних саме своєю суворою красою скель. На тлі скупих гірських фарб реклама різала очі своїми яскравими тонами. Отже уявіть собі величезний щиг, на якому намальовано гірський краєвид. На передньому пляні його розкрилась широка долина; по ній були розкидані примхливою рукою художника фарми, що тонули в садках. Фарми мали чудовий затишний вигляд, що мав говорити за безжурне щасливе життя їхніх мешканців. Через долину, мимо фармерських будинків, просто в гори, тікали зогли електропередачі. У лівому кутку цього рекламного плякату електричної компанії стояв фармер за плугом, що в нього було впряжено двоє коней. І фармер і коні дивились кудись в обрій, звідки ніби мало з'явитись якесь нове чудо. Їхні постаті говорили за те, що вони чекали на щось чудесне, незвичайне.

Парубок довго розглядав пляката, ніби уважно вивчаючи кожний його квадратний сантиметр. Під плякатом був текст. Парубок підійшов ближче й прочитав:

Протягом багатьох тисячоліть одна цивілізація заступала другу; падала одна і на її уламках, подібно до Фенікса, із попелу виникала друга і заливала світ своїм сяйвом.

Основною господарською базою всіх минулих цивілізацій було хліборобство: воно, що зростало в своїй основі на використанні сили людських м'язів, домінувало над людською свідомістю.

Протягом багатьох тисячоліть людина обробляла свої лани, майже не змінюючи засобів обробітку, що їх колись застосувала людина до історичної доби. Можливо, що журна пісня хлібороба, що лунає над ланами теперішніх часів, лунала і багато років тому назад, коли примітивне рало проводило свою першу борозну по землі після льодовикового періоду.

Протягом багатьох тисяч років життя хлібороба було важким подвигом під'яремної праці. Нова ера починається з застосування електричної енергії в хліборобстві. Електрифікація сільсько-господарської індустрії звільняє людство від останніх решток старих цивілізацій. Старе падає, і на його уламках створюється нове життя, створюються нові засоби обробітку землі, що мають у своїй основі не тяжку працю хлібороба, а електричну енергію...

Парубок так заглибився в читання цього „маніфесту“ про скорий прихід „нової ери“ в житті людства, що й не помітив, як з характерним щорохом шин з-за повороту вискочив розкішний автомобіль, що йшов на всі свої 75 кілометрів. Він скорше інстинктивно, ніж свідомо, відскочив на крок вбік; його вдарив струм вітру, обкутало хмарою пилу й обсіпало дрібною жорствою. Не встиг він збагнути, в чому річ, як автомобіль зник за новим поворотом, подібно до гірського привида.

Парубок протирав очі, що сльозились від їдкого пилу, кленучи на чім світ стоїть всі цивілізації, як раптом почув голос, що гукав на нього. Він обернувся і побачив чоловіка, що махав рукою.

— Ей, ви там, роззяво!.. А ходіть-но сюди!..

— Ви до мене?..

— Авжеж, що до вас!.. — закричав сердито грубий чоловік. — Ходіть-но скорше!..

Парубок, не кваплячись, пішов. Він і не думав прискорювати ходи. Наблизившись, він спитав:

— Трапилось нещастя?

— Та ні. Це вас хочуть спитати, чи не трапилось чого з вами. І якого чорта ви там стояли посеред дороги!.. Тепер через вас затримка!..

Вони повернули за скелю. Автомобіль стояв цілісінький і нетерпляче пирскаючи, дихав всіма своїми циліндрами, готовий щосекунди продовжувати свою путь. В авті сиділа чвірка молодих людей, — двоє хлопців і дві молодих дівчини, двоє створінь, що в їхньому формуванні найактивнішу участь беруть гроші, кравчиха й парфума. Парубкові вони видалися скорше за фей, ніж за смертних дочок нашої праматері Єви. Нічого подібного він ніколи не бачив.

Парубок в одну з них, що мала золоте волосся, втопив очі. Видно, вигляд у нього був дуже кумедний, бо хлопці ззирнулись між собою й пирснули зо сміху. Золотоволоса одним ледве помітним рухом брів зупинила той сміх. Вона не сміялася, а запитала співчутливо:

— Вас не ушкоджено?

— Ні, міс. Все гаразд, крім того, що ваш шофер примусив мене ковтнути кілька пригорщ пилу. Та то пусте.

Один із молодиків тепер теж уважно оглянув його й спитав:

— Що ви там, на горі, робили серед дороги?

— Вивчав „нову еру“.

Молодий джентлмен не зрозумів його. Проте сказав ввічливо:

— І що ж? Вона нам сподобалась?

— Дурниці!—відповів парубок.—Бридня!

Золотоволоса фея сказала:

— А самі ви звідки?

Парубок поправив для чогось на голові кашкета і не посіпаючи відповів:

— Звідтам!—і вказав на гори.

— Це далеко?—спитала знову фея.

— Миль півтораєста буде.

— Так далеко? І ви весь час ідете пішки?

— Нічого не поробиш, міс. Не всі ж мають десятитисячний автомобіль. Мене тішить тільки те, що більшість людей навіть у Сполучених Штатах ходить пішки.

— А йти вам ще далеко?

— Я йду до дядька. Але дорогою я хочу заглянути до одного джентлмена і поквитатись з ним за батькові борги!—у парубка при цьому голос забрів погрозово, а пальці дужче стиснули сукуватий ціпок.

Але фея цього не помітила.

— Хочете, ми вас підвеземо,—сказала вона.

— Чи хочу я?—вигукнув парубок.—Про це можна й не питати, бо ви й уявити не можете, як я бажаю швидше дістатись до того Вавилону, де живе той старий хрін!...

— То сідайте,—сказав один із молодиків,—ми дамо вам змогу ще сьогодні поквитатись з вашим боржником.

Парубок не став чекати, щоб його прохали вдруге, відчинив дверцята й сів. Правда, він хотів сідати з шофером, але фея наказала йому сідати з ними. Сталось так, що він сів поруч одного з хлопців і якраз напроти феї, що перша з ним заговорила. Машина рушила й покотила далі. З хвилину тривала мовчанка. Всі придивлялись до нового пасажира. Це був досить міцний парубок з загорілим обличчям, високий і стрункий, як то бувають горці. Густе каштанове волосся вкривало його круглу голову, а з чистого об-

личчя, що його починав вкривати перший пух, дивились строгі сірі очі. Коли він скинув свого приношеного кашкета, щоб трохи освіжитись, то відкрилось високе біле чоло. Руки в нього були великі, робочі, але гарної форми.

Фея, нахилившись до нього, з легенькою посмішкою запитала:

— Так ви кажете, що прийшли з гір?

Парубок хитнув головою:

— Еге ж, з гір.

— А звуть вас?

— Гаррі Сміт, міс. Гаррі Сміт. Саме звичайне ім'я й прізвище. А батька мого звали Джон Сміт, фермер.

— І ви покинули свого батька, щоб іти квітуватись з вашим ворогом за 200 миль?—сказав один із хлопців.

— Він помер!—коротко відповів парубок і здавалося, що очі йому взялися слізьми.

— Хто помер?

— Батько.

— Але ж мати жива?—співчутливо запитала фея.

Гаррі з вдячністю подивився на неї, і тихим голосом сказав:

— Мати теж померла.

Запанувала мовчанка. Тільки чути було шелест шин по траві дороги та свист вітру від швидкого бігу машини.

— І давно це трапилось... з вашим батьком?—співчутливо запитала фея через три кілометри.

— Десять днів тому. Мене саме не було вдома. Я прибув тоді, коли вже батька поховали.

— І він вам нічого не лишив?

— Його пограбували, міс.

— Який жах!—вихопилось у феї.

— Нічого жакливого, міс. Бо мого батька пограбували серед білого дня, на очах людей і в присутності самого шерифа. Ось чому я опинився серед дороги з кількома центами в кишені. Тепер вам зрозуміло, міс, чому я подорожую за апостольським звичаєм, з ціпком в руках.

— Але як же це трапилось, що вас лишили ні при чому?—запитав один із молодиків.—Ваш батько, певно, збанкрутував?

— Нічого подібного!—палко відповів Гаррі.—Тут, бачите, справа виглядає трохи інакше. Мій батько був чесною людиною. Але він не хотів працювати на компанії і до того підмовляв інших фермерів. Крім того, він дуже співчутливо ставився до робітників. Як ви знаєте, справи зараз у фермерів дуже скрутні, і всі вони в боргу в банків. Звичайно, що мій батько теж брав позику. Три місяці тому він відправив мене на одну з великих фарм, де служить його знайомий, щоб я трохи теж підучився. І там раптом я одержую

телеграму, що батько мій хворий і негайно викликає мене до себе. Я того ж дня рушаю додому і знаходжу батька в чужій хаті і вже мертвого...

Гаррі замовк. Ніхто не пробував йому задавати нових запитань. Згодом він почав розповідати далі.

— Все було пророблено дуже тонко й з диявольською жорстокістю. Річ у тім, що молодчики з банку пронюхали, що на нашій землі є якась руда і вони запропонували батькові уступити свою ферму. За вирахуванням боргів, ферма йшла за безцінь. Батько рішуче відхилив цю пропозицію. Він, певно, мав на це свої пляни. Тоді банк подає на батька позов, адвокат пред'являє якісь фальшиві розписки, суддя виносить вирок: ферму старого забрати й передати банкові,— все. Батька того ж дня викидають з будинку, ферму руйнують і виставляють озброєну охорону. От і вся історія!..

— Але з чийого наказу все це робилося?— обурено сказала чудесна фея і її щічки аж порожевіли від хвилювання та запалу.

Гаррі подякував їй поглядом.

— Як я довідався, все це робилося з відома й наказу старої малпи Еноха Ерісона, головного директора Земельного Банку... Ви знаєте, міс, що штучку вступили не тільки з моїм батьком, а й з усім виселком. 52 фермерських господарств змели, немов по нашій долині пройшов гураган... Виселили з жінками й малими дітьми... Кажуть, що вся земля перейшла тепер до рук Ерісона... Так от...

Раптом Гаррі побачив, що золотоволоса фея випросталась, обличчя її набрало холодного виразу, і вона повільно вимовила:

— Ви, мабуть, помиляєтесь. Ерісон ніколи не міг цього зробити!

Гаррі палко заперечив:

— Ви так думаєте? Але, запевняю вас, ви помиляєтесь. Та й звідки вам знати цього старого чорта з біблійними текстами на устах. Але кажу вам, що він справжній диявол і разом кара божа для бідних фермерів. Він не зупиняється ні перед яким грабунком. Його проклинає вся округа!

— Кажу, вам, що ви помиляєтесь!— ще сухіше сказала фея.

Це вже не була тендітна дівчина. Її обличчя набрало виразу вищости, владности, уста пиховито усміхались, а очі дивилися на Гаррі згорда.

— Пробачте, міс. Я не знаю, чому ви захищаєте Еноха Ерісона, але пойдіть в Голубу Долину і розпитайте людей. Ви там почуєте прокльони тисячі людей, що несуться на його голову. Ви там дізнаєтесь, що він наслав поліцію й найманих убивць на свої копальні, де застрайкували робітники. Кілька душ при тому було вбито, до півсотні заарештовано,

а решту вигнано з території рудень у гори, де люди повільно вмирають голодною смертю...

— Доволі!— різко перервала його фея,—більше не хочу вас слухати!

Але Гаррі не чув цих слів і продовжував гаряче говорити:

— Все своє багатство він збив на крові й сльозах людей, що мали нещастя потрапити до його ненажерливих рук... Та запевняю вас, міс, що коли я дістанусь до цього святобожного банкіра, то я зіб'ю з нього трохи пихи, я зроблю з нього мокре місце, так що й рідна дочка його не впізнає. За це вже ви будьте певні, міс. Енох Еріксон довго мене пам'ятатиме!..

— Ви цього не зробите!—відповіла дівчина шорстко.

— Овва, ще й як зроблю!

— А я кажу, що не зробите!

Гаррі трохи здивовано подивився на неї.

— Пробачте, міс,—сказав він і собі холодним тоном,—я не розумію, чого б я ото не міг зробити цього з Енохом Еріксоном. Вибачте мені, що я мушу з вами сперечатися в даному випадку. Але я обіб'ю свої кулаки об старого Еріксона, це так само вірно, як оце сидю перед вами. І ніщо мене не зупинить!

—Ви не зробите цього вже тому, що Енох Еріксон мій батько!—випалила тепер вже справді розгнівана фея.

Гаррі на мить розгубився, але тільки на мить. Через секунду йому в очах заграли веселки.

— Дуже радий з вами познайомитись, міс Еріксон,—сказав він весело.—Звичайно, вам дуже прикро слухати те, як я збираюсь вибити вашого батька. Ви, може, гадаєте, що я відмовлюсь від своїх слів, що ними я характеризував вашого татка? Ні, від жодного слова я не відмовлюсь!—протяг він.—А тепер, будь ласка, накажіть шоферові зупинити машину, я встану!..

Тут один із молодих хлопців не міг далі стримати себе і зареготав. Гаррі повернувся до нього й сухо проговорив:

— В цьому немає нічого смішного. Міс Еріксон, звичайно, неприємно вести в своєму авті людину, яка збирається розквасити носа її батькові. А втім, це буде зроблено. А тепер, прошу ще раз, зупиніть машину!..—і Гаррі потягся за своїм рудзаком.

Тоді другий молодий джентлмен, що всю розмову мовчав, нетерпляче кусаючи собі губи, зараз спалахнув гнівом і підніс голос.

— Ви просто нахаба,—презирливо кинув просто в обличчя Гаррі.—Ви босяк і волоцюга. Так то ви дякуєте міс Еріксон за її доброзичливе відношення до вас?

— Облиште, Артуре!..—благально попрохала міс Еріксон.

— Замовчіть, Євро. Ви завжди своєю добрiстю зробите якесь глупство!..

— Артуре, я вам забороняю говорити!.. Чуєте?.. Ні слова більше!..

Гаррі злегка повернув голову до Артура й сказав:

— Мені трохи прикро від того, що я став за причину кількох неприємних хвилин для міс Еріксон, коли говорив про її батька. Але слова з пісні не викинеш. Що єсть, то єсть! Ясно, що тепер я мушу встати!..

— Я зараз вам заткну пельку, негіднику!—бо Артур був гарячий хлопець і лицар, але він не розрахував своїх сил. Що сталося за секунду пізніше, ніхто нічого не зрозумів. Всі тільки побачили, що відважний захисник старого Еріксона страшно зблід, а права його рука безсило повисла здовж тіла. Ева Еріксон розширеними очима дивилась на Гаррі.

— А тепер, міс, скажіть вашому шоферові зупинити машину,—наказав холодно Гаррі,—бо інакше я буду примушений взятися до цього сам!..

Все це було сказано таким тоном, що другий юний дженглмен поспішив виконати наказ. Гаррі взяв рудзак і легко вискочив з машини.

— До побачення, міс. Дуже дякую, міс!—промовив він до Єви.—Щасливої дороги! Вітайте вашого тата! Щодо вашого друга, то за нього не турбуйтеся,—свіжий вітрець скоро його відживить, а рука в нього ціла. Бувайте!..

Ева відвернулась. Машина рвонула вперед, і Гаррі лишився сам. Він посвистів услід машині, потім звернув на бічну стежку і заглубився у ліс. Скоро стежка вивела в другу долину, що її заливало вечірнє сонце. В долині розкинулось невеличке містечко. Досить бурхлива річка протікала повз нього. Навколо фарм росли густі сади. Стежка вела круто вниз і Гаррі рішуче пішов нею.

Але цього дня для Гаррі, видно, так складались обставини, що він мав увесь час натрапляти на несподіванки. Бо не пройшов він і кілометра, як на новому повороті дороги йому в очі впав інший плякат Джeneralь Електрик. На тлі суворой гірської природи у невеличкій долині, на березі бурхливої гірської річки притулилась фарма. Її оточував сад, облитий біло-рожевим цвітом. Через річку був намальований хисткий місточок, а коло нього два стовпи з електричними дротами. Через плякат ішов великими літерами напис: „НА ВАРТІ“. А чому така назва, то до цього йшов текст:

Подібно до двох енергійних вартових підносяться ці два струнких стовпа. Вони звільняють робітників у віддалених сільських господарствах від тяжкої виснажливої праці, зв'язаної з примітивними засобами хліборобства. Електрична енергія завдяки можливості передавати її на величезні відстані, створює в цих віддалених сільських господарствах такі умови для раціонального використання праці й поліпшення умов життя фермерів, що раніше були неможливі. Кожний, хто хоче обзнатися з цим, може безкоштовно виписати від нас потрібну літературу.

Гаррі засміявся.

— „Дженераль Електрик“ проголошує „нову еру“ цивілізації, а Еріксони запроваджують її в життя, грабуючи фермерів... Шахраї!.. Всі шахраї!.. — і він стис кулаки.

В цей момент чиясь важка рука лягла йому на плече. Суворий голос прозвучав у нього над головою:

— Гаррі Сміт, іменем закону, ви заарештовані!..

р о з д і л і ІІ
д о б р а с е я

Американська конституція забезпечує особисту волю й права кожному американському громадянину, — вона є велика хартія американських прав, — так пишуть і говорять всі „справжні“ американці. Правда, як висловився один із дослідників американських політичних звичаїв, від неї здорово тхне давною і вона не відповідає модерному капіталізмові з його велетенськими трестами, синдикатами, компаніями й космократією, що намагається підкорити собі весь світ. Але Гаррі Сміт виріс у горах і цього не знав. Ось чому він хотів був протестувати, коли на його плече лягла важка рука представника закону. Та в ту ж мить він діставав здорового штурхана коліном у спину і сердитий голос прошипів у нього над вухом.

— Покинь пручатись, бо гірше буде!..

І Гаррі скорився до деякого часу. На мотоциклі під'їхав другий поліцейський агент.

— Що спіймалася пташка?

— Просто сама в руки далася! — і грубий поліцай задоволено засміявся.

Клацнули наручні кайдани. Гаррі посадовили в мотоцикл і повезли до невеликого міста, центру значного рудного району, що лежав на передгір'ї.

Гори ставали все нижчими. Частіше стали попадатися шахти, рудні, заводи, але вони були мертві, димарі не копчили димом неба, а вся ця горбаста місцевість здавалася ніби мертвою. Зате багато попадалось поліцейських та озброєної сторожі, що з рушницями походжала на дорогах та вулицях. На перехрестях стояли бліндовані автомобілі та кулемети. Зрідка було видно обірвані купки робітників, що за ними пильно стежила поліція і зараз же розганяла. Було схоже, що вся місцевість охоплена війною, так вона нагадувала озброєний табор. Справді, воно так і було, бо всю околицю охопив страйк і до десяти тисяч гірників ось уже другий тиждень як покинули працювати. Власники шахт і рудень навезли страйколомів, викликали поліцію й військо, утворили власні загони з найманих убивць, щоб за їхньою допомогою зламати опір робітників, навести терор і примусити працювати за го-

лодну плату. Це були перші хвилі великої кризи, що насувалася на країну.

Мотоциклет зупинився. Назустріч вийшли двоє.

— Новенький? — спитав один з них.

— Так. Напад на автомобіль в горах і замах на пограбування. Наказ — відправити далі! — і поліцей почав щось стиха доповідати. Начальник з цікавістю подивився на Гаррі.

Гаррі, почувши, в чому його обвинувачують, гаряче за протестував, силкуючись щось пояснити. Але його не слухали і потягли в середину будинку. Потім він почув, як по телефону викликали автомобіль. Через п'ять хвилин його вивели в супроводі двох вартових і посадили в машину. Грубий майор погрозово покивав пучкою:

— Не думай тільки тікати. Охороні дано наказу: за найменшої спроби стріляти!..

Машина покотила. Гаррі мовчав, бо все ще не міг здати собі справи, що це таке скоїлося над ним. Правда, він чув, що його обвинувачують у замахові на грабунок, але це ж безглуздя, це просто якесь непорозуміння. Завтра все вясниться і його випустять. І він постановив спокійно чекати на розвиток подій.

Уже зовсім звечоріло, коли вони приїхали до міста. Зупинились коло старих касарень, що їх нашвидку перетворили на в'язницю. Сюди звозили з усієї околиці заарештованих страйкарів та безробітних. Другого або третього дня їх вели на суд. Суддя приділяв кожному півхвилини і з його уст сипалось:

— Два місяці... Шість... Рік... Півтора роки... 14 місяців... 8 місяців... Штраф... 4 місяці... Штраф...

Правда, конституція забезпечувала за кожним американцем право коаліцій, союзів і страйків в оборону своїх інтересів. Правда, принцип демократії не дозволяє судити когось за те, що він вважає умови праці за непідходящі для себе й кидає її. Але коли йдеться про інтереси капіталістів, то вони за вдалим виразом одного політика, „касують конституцію в інтересах конституції“. На сцену виступають закони про „злочинний синдикалізм“, про „червону небезпеку“, про „ворогів прапору й Штатів“, про необхідність захищати „найліпшу в світі конституцію“ від червоних агітаторів, „агентів Москви й Комінтерна“, що підбурюють „моб“ на анархічні виступи, що підкопуються під лад, власність і мораль. На ворогів Штатів конституція не розповсюджується. Конституція існує лише для лояльних і чесних громадян. А тому, — катування, безсудні вбивства й розстріли, каторжні вирoki й шибениця, сльозоточиві бомби й гази і, нарешті, лінчування, — все можна вживати, все дозволено проти „червоних і анархістів“.

Ось чому буде зрозуміло, яка поліція була рада запопасти до своїх лап Гаррі. Напад на автомобіль Еноха Ерік-

сона, найбільшого фінансового магната! О, тут можна нагріти руки. Тут, попрацювавши як слід, можна створити таке дільце, що прогемить на всю Америку. Гаррі й не підозрівав, що над ним уже нависло чорне крило смерті.

Його провели через широкий двір і штовхнули у якесь приміщення, де сиділо чоловіка сто раніше заарештованих. Вони з цікавістю повернули голови й зустріли Гаррі запитаннями:

— Звідки?.. За що?.. Де заарештували?..

— Е, та він ще зовсім молодий! — сказав один розчаровано.

— Сюди, сюди, приятелю, — гукав другий, — розкажеш нам докладно, де вони тебе схопили!..

Гаррі розгублено озирався. Він бачив бліді змучені обличчя. Вони оточили його тісним колом і з цікавістю дивилися на нього, що приніс з собою ще пахощі волі й свіжого повітря. В них він відчув своїх друзів. І тримаючи в своїх руках мішка, якого у нього чомусь не відібрали, Гаррі шукав місця, де б він міг сісти. Тоді один, що його всі звали Беном або Джонсоном, сказав:

— Ходи сюди! — і повів його в дальній кінець приміщення.

Воно було брудне, без нар, маленькі вікна з ґратами були високо. Це приміщення було колись военним склепом, а тепер сюди саджали без суду „вільних“ американців.

Бен Джонсон посадовив Гаррі поруч себе на підлогу й запитав:

— Як звуть?

— Гаррі Сміт.

— Звідки?

— Із Голубої Долини.

— Хлопці, — гукнув Бен, — нікого з вас немає з Голубої Долини? А може хто був там?

Нікого не знайшлося, але дехто чув, що там недавно трапилися якісь події, були, здається, убиті й поранені. Бен попрохав Гаррі розповісти про свій арешт. Поки він розповідав про наскок Еріксонових молодців на ферму, всі похмуро мовчали, а коли перейшов до епізоду з автомобілем, то слухачі не витримали й почали сміятися.

— І ти ото серйозно думав набити морду старому Еріксонові? — запитували деякі неймовірно.

— Обов'язково. Я так би його поквітчав, що все місто збіглося б дивитися на нього!

Бен зупинив його рухом руки.

— Все це ні до чого, — сказав він, — хоч я теж не від того, щоб старому шахраєві Еріксонові хтонебудь набив морду.

Бен наморщив лоба, про щось напружено думаючи. Потім він почав тихо говорити.

— Без сумніву, товариші, Сміт став жертвою провокації. Ви тільки розберіться в усіх деталях справи. Його запрохує

до авта сама дочка Еріксона. Він через свою наївність розкриває присутнім свої карти. Легенька сварка, молодий дженгелмєн лізе битись і цілком резонно, що Гаррі борониться. Покищо нічого страшного нема. Скорше все це походить на кадр із трюкового кінофільму. Але подивимось глибше. Він потрапив якраз під ту хвилю, коли Еріксонова згряя нечувано посилила терор проти нас, коли одверто закликається до вбивства ватажків страйку, коли ні в чому неповинних людей кидають до в'язниці, знущаються з них, катують, аби тільки вирвати потрібні поліції визнання і докопатись до організаторів і роздушити наш революційний союз. І тут така штука, як „напад“ на автомобіль самого Еріксона! Над цим слід подумати!..

— Справа далеко серйозніша, ніж ти гадаєш,—повернувся Бен до Гаррі.— То дурниці, що ти думав набити морду старому Еріксонові, він на це давно заслуговує. Але „напад“ на автомобіль! Та це ж знахідка для поліції! З капіталістами треба боротися не так, як то ти наївно думаєш. Така боротьба для них не страшна. З капіталістами треба боротися організовано, масами, плече в плече робітникам і бідним фермерам,—тільки так ми доб'ємося перемоги. Будь певен, Еріксонові молодчики постараються роздмухати твою справу. Вони постараються використати твій арешт для виправдання нових насильств проти страйкарів. Так то, хлопче!..

Ніхто не перебивав Бенові, щодо Гаррі, то він був убитий його словами. А Бен, трохи помовчавши, сказав:

— Нам треба передати нашим друзям на волі всю цю історію з арештом Сміта, щоб вони зорганізували кампанію в його обороні. Ми повинні викрити всю цю нову провокацію!

Дехто висловився в тому розумінні, що Бен перебільшує, але скоро замовкли під тиском інших. Одразу ж зорганізувалася група з п'яти чоловіка на чолі з Беном Джонсоном, що й занялася питанням, як передати історію Гаррі на волю.

Гаррі всім пережитим за день був змучений вкрай, проте довго не міг заснути і мимоволі почав дослухатися до тих розмов, що точилися кругом напівшепотом. Один говорив:

— Фермери теж руйнуються. Подумай, ціни на сільськогосподарські продукти безупинно падають, борги ростуть, різні компанії їх душать і вже тисячі їх позбулися своєї землі, а ще більше володіють нею лише номінально. Багато вже з них блукають безхатні по країні з жінками й дітьми. В наступних боях це буде наш резерв, наша важка піхота!..

— Ви тільки зважте, — почав другий, — наші діти вмирають з голоду, а в Каліфорнії „Компанія молочарських продуктів“ тисячі бідонів молока виливає в канави. Це робиться тому, що на ринкові дуже багато молока, ціни падають, а покупців мало. Щоб підтримати високі ціни, компанія скуповує молоко

у фермерів по 4 центи за літр, а продає по 20 центів. Решту виливає геть!..

— Я знав одного, — казав третій, — що вже кілька місяців був без роботи. Нужда страшenna. І от, нарешті, після довгих шукань, він дістає роботу кочегара. Дома — велика радість, — подумайте, знайти роботу, коли ти втратив на неї всяку надію. На роботу його урочисто проводить вся сім'я, сусіди й знайомі, бо робота тепер таке рідке явище.

Минуло кілька годин, як раптом рипнули двері. Жінка дивиться туди, а сама бліда, як крейда.

На порозі стояв її чоловік.

— Ти... ти... чому ти так рано?..

Він увійшов до кімнати й опустився на стілець. Його всього трусило, він теж був блідий. Всі пильно дивились на нього переляканими очима.

— Я кинув роботу, — нарешті почувся хрипкий шепіт.

— Тебе звільнили? За віщо?

— Ні, я сам покинув роботу.

Розумієш, тиша була така, що чути було, як пролетить муха. Покинув роботу? Покинув роботу після того, як її так важко знайти. Покинув роботу, коли вдома сидить голодна сім'я. Ні, цей чоловік, певно, збожеволів. А потім всі почули, як щось глухо заклекотало у нього в грудях. Він плакав.

— Мері, — сказав він, повертаючись до дружини, — вони хотіли, щоб я топив піч пшеницею. Вони наклали коло печі гору мішків з зерном. Воно шарудить на лопаті. Я спалив три мішки, Мері. Але більше не міг. Боявся, що збожеволю. Пшеницю... ти розумієш, Мері, — хліб!..

— У них лишки, Мері, — сказав він трохи згодом. — І вони постановили спалити зерно, щоб не впали ціни на ринкові. І це тоді, коли ми всі голодуємо. Чи міг я піти на це?..

Кілька хвилин тривала мовчанка. Потім перший сказав:

— Вони постановили нас заморити голодом.

— Подумати, у нас всього так багато, а голодні падають на вулицях.

— Один вчений так і висловився: все нещастя Штатів від того, що в нас всього багато.

— Одна країна, де цього немає — це СРСР. Це тому, що там немає капіталістів! — донеслось до Гаррі.

— Там скрутили їм в'язи і добре зробили. А тепер радянські товариші приступили до виконання своєї першої п'ятирічки.

Третій сказав:

— Я якось читав в газеті одну дивну історію. На суд приводять дві жінки. Їх обвинувачують в крадіжці крашанок.

— Розкажіть, як було діло? — питає суддя. Одна з жінок розповідає:

— Бачите, містере, ми проходили мимо Біржевого клубу. На вулиці перед клубом стояли ящики з крашанками — сто великих довгих ящиків. Ви знаєте, там велике вікно, містере. Нам все було видно. Там зібралось десять чоловіка. Вони наділи на себе бляшані нагрудники і почали кидати один в одного крашанками. Вони розбили сімнадцять ящиків, вся підлога була залита крашанками. Після двадцятого ящика вони, як були в крашанках, сіли пити віно, а служники почали носити ящики з вулиці всередину. Тут я й кажу Моллі: — „Моллі, вони все одно переб'ють всі крашанки, давай візьмемо по десятку“. — У нас багато дітей, містере, сама шкіра та кості. Ви знаєте, тепер безробіття, нема чим годувати дітей. Жінка замовкла.

— Ну? І вкрали крашанки? — запитав суддя.

— Та вони все одно їх би побили! Ви подивились би самі: яйце летить-летить — і трах об нагрудник. Вони стояли в крашанках по кісточки.

Суддя звернувся до позовника. Це був червонопикий, ще молодий чолов'яга у циліндрі, з білосніжними випрасованими грудьми. В руках він крутив троянду. Чолов'яга по-сміхнувся.

— Цілком справедливо, — сказав він, — ці сто ящиків ми розбили, бо на ринкові надто багато крашанок, на них почали падати ціни. Це наше добро, і ми вправі з ним робити, що завгодно. Чи не так, містере? Можу вас запевнити, що такого веселого турніра ще ніколи не було в нашому місті. Крадіжка... Крадіжку треба покарати. Адже ми не в Радянському Союзі. Так у нас не буде жодного покупця — кожен прийде і набере у нас крашанок задарма...

— Я думаю, що суддя виправдав тих жінок? — запитав перший.

— Ні. Він вийшов і через десять хвилин оголосив вирок: — „Беручи до уваги тяжкий матеріальний стан обвинувачених, оштрахувати за крадіжку крашанок по 10 доларів кожному...“

— Ах, сволота!..

Гаррі не счувся, як і заснув.

Поки ото Гаррі переживав свою одісею, в будинку містера Еріксона відбувались інші події. Міс Ева, повернувшись додому, хотіла була одразу перебалакати з батьком. Вона його дуже любила, а тому образливі слова Гаррі Сміта вразили її надто боляче. І їй хотілося вяснити, чи правду говорив той голодранець (так вона звала Гаррі про себе), чи то була брудна брехня. Вона була переконана, що то була неправда, але їй серце бажало почути таке запевнення з уст самого містера Еріксона.

Але містера Еріксона не було вдома. Тому то рано, як тільки прокинулась, Ева запитала, чи приїхав батько. Їй відповіли, що приїхав і вже працює. Справді, містер Еріксон си-

дів у себе і проглядав газету. Раптом його увагу притягла хронікерська замітка під назвою

НАПАД НА АВТОМОБІЛЬ М-РА ЕРІКСОНА

Містер Еріксон здивовано потер очі. Що за нісенітниця. В замітці стояло:

Вчора, коли донька м-ра Еріксона, директора Земельного Банку, міс Єва разом з Артуром Фоксом та ще двома своїми друзями поверталась з автомобільної прогулянки, що її молоді люди організували на Захід, на їхній автомобіль було вчинено зухвалий напад. Якийсь молодий босак, коли автомобіль минав перевал, плигнув із скелі в машину, наміряючись, очевидно, вчинити якесь насильство. Але м-р Фокс одним зручним і вдалим ударом викинув нападника на дорогу.

Про приїзді на найближчий поліцейський пункт м-р Фокс заявив про цей випадок поліції. Напасника заарештовано.

Ми звертаємо увагу влади на цей випадок, бо, без сумніву, заарештований належить до однієї із червоних зграй, що наводнили наш край. Ми також перестерігаємо червоних агітаторів, що їх поведінка перевищує всяку межу терпіння, що ми не потерпимо, щоб життя наших синів і честь наших дочок були в небезпеці від цих недолудків. Ми вимагаємо вжити проти волоцюг, різних підбурювачів та порушників громадського спокою и ладу найрішучиших заходів. Треба, нарешті, покласти край злочинній агітації, відновити лад, спокій і нормальне життя, а агентів більшовиків суворо покарати...

Містер Еріксон ще раз уважно перечитав всю замітку, окреслив її червоним олівцем і подзвонив. З'явився слуга.

— Що, міс Єва встала?

— Так, сер.

Містер Еріксон узяв газету і швидкими кроками пішов на половину дочки. Ще з порогу він весело загукав до неї:

— А, приїхала? Здорова? — Поцілунок. — Ну, скажи, дуже тебе налякав учорашній випадок?

Єва дивилась на батька широкими блакитними очима. Вони ніби запитували:

— Не розумію, про що ти говориш?

— Знаю, знаю, ти завжди була гордячкою, — відповів на це німе запитання містер Еріксон. — Ну, так і бути. А Артур оказався все-таки молодцем. Не сподівався. Одним ударом викинути напасника з машини! Ловко. Хотів би я бути при тому!

— Та ти про що, власне, говориш? — розгублено запитала дочка.

— Так таки й не хочеш признатись. Ну, та все одно в газеті надруковано, так що мусиш докладно розказати про все, як воно було.

Єва вхопила газету і в міру того, як вона читала замітку, обличчя її все більше червоніло від сорому й обурення.

Ми повинні сказати, що Єва була дочкою своєї класи, не любила й боялась „мобу“ і ненавиділа червоних. Але вона була молода, а молодість завжди с/проводить романтика. Їй

би хотілося, щоб люди її кляси були шляхетними (в її розумінні), щоб вони боролися чесно (в її розумінні) з ворогом і завжди виходили переможцями із тієї борні. Ось чому її так прикро еразила ця нахабна й безсоромна брехня репортера. Але чи сам же він це все вигадав? Очевидно, хтось йому розповів про вчорашню пригоду, комусь було вигідно виставити себе героєм всієї цієї історії. Але хто? Невже Артур? Коли так, то чому він допустився такої брехні? Як він міг дійти до такого морального зниження? І серце їй боляче стиснулось.

Те, що Артур тоді кинувся захищати честь її любого татка, було шляхетним вчинком. Але він одразу ж зазнав поразки від якогось простого парубка, від якогось зайди й волоцюги. А потім пустився на цю брехню. Виходить, що той парубок чесніший за Артура. То чи ж дорого коштує така оборона, чи можна їй довірятись і на неї здаватись? І повертаючи батькові газету, Єва сказала:

— Тут немає й жодного слова правди. Все вигадано з початку до кінця.

— Як, значить, ніякого нападу не було?

— Не тільки не було, а я сама взяла того парубка до себе в машину. Дорогою ми з ним посварилися і він сам попрохав, щоб його висадили.

— Вічно ти з примхами. А завіщо ви посварилися?

— З-за тебе. Цей парубок досить неввічливо й грубо висловлювався про тебе і я закликала його до порядку! — І Єва сухо, протокольно, хоч докладно, розповіла батькові всю історію з Гаррі Смітом.

— Тепер я здогадуюсь, чому Артур прохав зупинити машину в тому містечкові, — додала вона. — Він, виходить, подав там заяву поліції про арешт того хлопця і при цьому не сказав мені нічого.

— Так ти кажеш, що той парубок мене лаяв і збирався попобити? Виходить, що Артур добре зробив, коли заявив на нього поліції.

— Але ж, татку, — сказала Єва з особливим виразом в голосі, — хіба тебе обходять ті обвинувачення? Ти ж вищий за них і тому не потребуєш такої оборони!

Містер Еріксон зникнув від цих слів.

— Так то так, — відповів він дочці, — але ти й сама не знаєш, чого можна чекати від цих людей. Засліплені ненавистю, повні заздрощів, під'южені різними агітаторами, вони готові бозна на які експеси. Дати волю цим людям, — я не знаю, що б було тоді з нами!

— Але я певна, що те, що розповідав той парубок про Голубу Долину, неправда, — уперто повторювала дочка. — Ти не давав розпорядження відбирати у фермерів їхні будинки і не виганяв їх геть у гори. То все брудні вигадки

твоїх ворогів! — і Єва пильно подивилася на батька, чеаю на відповідь.

Містер Еріксон, цей старий вовк, що звик до кривавих герців і сутичок у капіталістичних джунглях, не витримав цього погляду і відвернувся. Він пробубонів:

— Розуміється, розуміється... Але, знаєш, у мене стільки справ, що за всім не вслідиш, так що агенти могли й переплутати мої накази й перевищити свої уповноваження. В усякому разі, я наказу пильно дослідити цей випадок.

Старій Еріксон свідомо брехав, коли говорив ці слова, але його найвищим бажанням було, по можливості, далі тримати свою дочку від брудних буднів і деталей рукомета банкіра й промисловця.

— Так-так, я наказу розслідувати цей випадок, — сказав він, — хоч і не думав цього робити. — А тобі дуже дякую, що ти так хоробро виступила в мою оборону! — і він поцілував її в золоте волосся.

Єва зашарілась і довіра між нею й батьком була цілком відновлена, хоч на згадку про Артура серце їй злегка щеміло.

— А якже буде з тим хлопцем? — спитала вона.

— З хлопцем? — містер Еріксон здивовано підвів брови, бо вважав, що справу вичерпано. Хай посидить.

Єва на секунду замислилась.

— Знаєш що? Скажи, щоб його випустили.

— Кого? Цього бандита? Та ти з головою? Ти хочеш, щоб він і справді одного дня накинувся на мене, як дикий звір!

— Татку, я хочу, щоб ти його випустив!..

Містер Еріксон почервонів від стриманого гніву. Але замить опанував себе.

— Це просто... Гаразд, гаразд. Зараз подзвоню і хай вилітає з міста під три чорти!..

— Татку, що за вирази! — з докором сказала дочка.

— Вибач, забув. Більше не буду!.. Ці мені страйкарі сидять ось де! — і показавши пучкою собі на горло, він швидко пішов до себе. Там з хвилину сидів у фотелі і тер лоба. Потім узяв трубку телефона.

— Алло!.. Містер Бравн?.. Еріксон... Добридень... Слухайте, містере Бравне, у вас там сидить один заарештований... Як прізвище?.. Гаррі Сміт... Так-так, вчора... Нуда, нуда, в справі нападу на мій автомобіль... Так от через це й прошу його звільнити!.. Серйозне обвинувачення, кажете?.. Знаю, знаю... Але я не хотів би, щоб із цього газети робили великий бум!.. Правильно, кампанію припинити... От-от, газета трохи перебільшила... Випустить і за межі штату... Нам не вигідно зараз роздмухувати цю справу, розумієте?.. От-от!.. Значить, зробіть!.. Прекрасно! Ви мені потім подзвоните, добре!.. Бувайте!..

Через десять хвилин після цієї розмови до касарні увійшов поліцейський сержант і викликав Гаррі Сміта.

— Збирайсь, наказано негайно відправити тебе до поліцейського управління!

Гаррі швидко зібрався. Нові товариші випроводжали його дуже тепло і давали різні поради.

— Не дрейф, парубче!

— Не дивись їм в зуби!

— Головне, не давай себе залякати та затуркати різними запитаннями.

Бен Джонсон міцно стис йому руку.

— Бувай, може колись іще побачимось. А про Еріксона, парубче, поки забудь, але держись маси. Один за всіх і всі за одного, — от наше гасло.

У поліцейському управлінні Гаррі зараз же ввели до начальника поліції. Той уп'яв у нього свої важкі банькуваті очі й після хвилинного мовчання запитав:

— Гаррі Сміт?

— Так, сер! — відповів ввічливо Гаррі.

— Вашу справу припинено. Але ваше перебування тут небажане і тому вам запропоновано негайно виїхати за межі штату... — Начальник поліції наблизив до нього своє страшне обличчя і прошепотів: — і не думай повертатись, бо коли ти мені потрапиш вдруге до рук, я вже зроблю так, щоб післати тебе на шибеницю!..

Гаррі відсахнувся від цих слів. Начальник тепер уже спокійно запитав:

— У вас є денебудь родичі?

— У мене єсть один дядько, що живе...

— Містер Бріггс, каже. Гаразд. Ідьте до нього. Квитка вам куплять і на проїзд гроші дадуть. А тепер марш! Біль, покличте до мене містера Орвіса! — і начальник поліції з олімпійським виглядом увіткнувся в свої папери.

Так Гаррі Сміт щасливо уникнув розставленої пастки. Хай же після цього ніхто не говорить, що в Америці немає демократії, що конституція — лише один порожній папір, — що там немає добрих банкірів і прекрасних добрих фей, що живуть у розкішних чудових палацах і посилають щастя бідним.

р о з д і л ІІІ

містер бріггс — стопро- центний янки

Свого дядька містера Бріггса Гаррі не знав зовсім. У сім'ї говорили про нього дуже рідко й неприязно.

Містер Джордж Бріггс належав до великого племені „бєббітів“ що надзвичайно намножилося за останні 25 років в преріях Північної Америки. Деякі дослідники запевняють нас, всупереч антропологам, що це зовсім новий тип „homo sapiens“. Проте, оцінка його дуже розбіжна. В той час, як

приклонники „бєббїзму“, його історики та письменники проголошують „бєббїтів“ новітнім типом людської раси, що йому історією призначено володіти нашою плянею, бо вони втілюють в собі найостанніші досягнення доби Капіталістичної Індустрії, — вороги „бєббїтів“ запевняють нас, що це дегеративний тип, виродження людської породи, нездоровий продукт капіталістичної цивілізації, засуджений на скору загибель, і не шкодують для них чорних фарб.*

„Бєббїти“ могли з'явитись лише в такій країні, як сучасна капіталістична Америка, хоч, правда, вони є й по інших країнах, але не в такій закінченій формі. Європа знає їх під назвою „міщан“. Але „бєббїзм“ це суто американське явище. „Бєббїт“ це не просто міщанин, це міщанин з маркою „USA“ **.

„Бєббїти“ — осіле плем'я; воно дотримується моногамії, не любить відкритих прерій, а живе виключно в джунглях великих сучасних мєгалополїсів невеликими родинами-ордами, що складають між собою цілі союзи. „Бєббїти“ не цураються культури, але вони люблять культуру розжовану, культуру таку, яка не вимагає ніякого думання; у жодного „бєббїта“ не міг вирватись гіркий поклик: — „Куди заводиш ти мене, думко?“ — адже всі „бєббїти“ визнають ту істину, що думати шкодить і що справжня мудрість для „бєббїта“ полягає в тім, щоб не сушити собі голови ані філософією, ані якоюсь іншою „високою матерією“. Функцію думання за „бєббїтів“ виконують численні попи, журналісти, професори й клубні оратори. В певні години „бєббїти“ шумливими ордами заповнюють сквери, кіна, театри, мюзїк-холли, цирки, де для них приготована спеціальна духовна жуйка; окремі з них працюють в пресі і навіть намагаються родичатись з музами; але справжня їхня стихія — це комерція, ось чому найбільше їх ви зустрінете по конторах різних фірм, компаній, банків тощо; вони надають тон і колорит американським містам, і куди б ви не пішли, куди б не повернулись, ви скрізь наткнетесь на „бєббїта“. Бєббїти живуть цілими колоніями у невеликих котеджах і щодня виходять на полювання у джунглі Мєгалополїсу, але вони виступають там здебільшого як дрібні хижаки, що ніколи навіть цілою ордою не наважуються нападати на тигрів та левів Біржі та Банків; зате з тим більшими хитрощами й настирливістю вони полюють на Споживача: особливо „бєббїти“ люблять споживача із робітників та фермерів. Останні добре знають пазурі бєббїтів, що підстерігають їх на кожному кроці і з якими їм часто доводиться мати цілі баталії.

* Назва „бєббїтів“ пішла з роману талановитого американського письменника Сінклера Льюїса — „Містер Бєббїт“, де вперше було описано побут, звичай та вірування цього новітнього племені. Відтоді ця назва закріпилась в літературі, пресі та історії. — П. Л.

** Зроблено в США. — П. Л.

До цього треба додати, що „бєббіти“ найвірніша опора Закону, Дєржави й Ладу.

Як і належить кожному порядному „бєббітові“, містер Бріггс був членом Бустер-клуб, належав до товариства „Дєб-рих Хлопців“ був ретельним читачем „Американського Журналу“, ненавидів профспілки і взагалі всіх і всяких червоних і був переповнений наївної вірою у вище призначення своєї батьківщини, якою безпосередньо керувала десниця провидіння.

Патріарх і пророк „бєббітів“ містер Бєббіт заповідав: кожний бєббіт мусить мати свою мрію й свій ідеал. Це вважалося за ознаку порядности й політичної надійности серед „бєббітів“. Хто не мав ні своєї мрії, ні свого ідеалу, або мав їх, але не такі, як того хотіли „бєббіти“, на того починали дивитись підозріло, того вважали за ворога Ладу, Власности, Дємократії й американської Конституції.

— У кожного бєббіта повинна бути своя мрія, заради якої він живе і свій ідеал, заради якого він працює! — це правило містер Бріггс глибоко засвоїв і часто любив його повторювати,

Його девіз був:

— Гроші! Гроші! Гроші!..

Його святим і непохитним переконанням стало:

— Сполучені Штати Америки — це обітована країна Дємократії й Свободи, Промислу й Торгу, Діловитости й Конкурєнції.

Зрозуміла річ, що для стандартного містера Бріггса стандарт з маркою „USA“ був своєрідною релігією, ордєнським значком на американське громадянство. Хто не поділяв цієї думки, може відправлятись до більшовиків. Хто не підходив до стандарту, того „бєббіти“ проголошували за червоного, за анархіста, за більшовика, за ворога ладу й дємократії. Такій людині відмовляли в праві жити під небом Штатів, їй не було місця серед стандартних янкі, вона була небезпечною для держави, вона підпадала під остракізм і проти неї всі „бєббіти“ розпочинали рішучу війну, наперед оголошуючи винного поза законом. Це був моральний суд Лінча, але „бєббіти“ охоче брали участь і в справжньому лінчуванні різних „червоних агітаторів“, „бунтівників“ та негрів.

Містер Бріггс надзвичайно пишався з того, що належав до великого племені „бєббітів“. Ця приналежність, так би мовити, давала золоту пробу його американський стопроцентності, хоч вона й так не підлягала абсолютно ніякому сумніву. Цю стопроцентність визнавали всі, хто тільки знав містера Бріггса, або колинебудь мав з ним справу.

Бо поперше, містер Бріггс походив з родини перших колоністів прерій Заходу, що прибули сюди зі Сходу в фурах, запряжених волами, років сто-сто двадцять тому.

— Подруге, він мав досить таки солідний пакет акцій

однієї солідної компанії по виробу с.-г. машин; крім того, у нього був це солідний поточний рахунок в одному теж солідному банку.

Потрете, як і належиться кожному добропорядному беббітові, містер Бріггс був одружений. Його дружина, міс Медж Бріггс колись була граціозною й вродливою дівчиною. Але зараз містер Бріггс з гіркістю в душі сам собі признавався, що його половина доживає останні дні своєї пишної золото-осені, що за нею мали вкрити її голову сніги, а серце холоднеча старости.

У подружжя Бріггсів було двоє дітей: син Том або містер Бріггс-Молодший і донька, міс Мері. Містер Бріггс, систематичної освіти не мавши, тим з більшою ретельністю намагався дати таку своїм дітям. Том учився в одному дуже порядному коледжі, що мав на меті виховувати молодих „беббітів“, на стандартних янкі. Цих молодих янкі, що жували гірке коріння знання, чомусь звали „гусятами“. Том Бріггс був поки що „молодим гусеням“. Але покликаючись на закон природи, можна було з певністю сказати, що він колись та витягнеться на справжнього „гусака“ або „беббіта“. Запорукою цього була вся сист. ма освіти у „беббітів“. Містер Бріггс був задоволений з того виховання, що його одержував син в коледжі. Один дослідник звичай Великої Заатлантийської Республіки так характеризує цю систему.

„Що таке вища освіта в Сполучених Штатах? — питає він. — Звичайно, її беруть на віру. Вона твердо встановлена, велична й робить імпульсивне враження. Вона приголомшує вас. Щороку сотні мільйонів доларів народних грошей ідуть на її підтримку; половину цієї суми складають внески за навчання ваших синів та дочок. І ви вірите, що ці гроші витрачаються чесно й розумно, що учні одержують найкращу „вищу освіту“, що її тільки можна одержати за гроші.

„Але уявіть собі, що цей виховний апарат несподівано захоплено зграєю бандитів і він примушений працювати не для нашої користі, не для користі ваших синів та дочок, але для цілей від цього далеких. Уявіть собі, що шістсот тисяч молоді обдумані й навмисне вчать за певним пляном, згідно з яким їм викладають не мудрість, а безумство, не справедливість, а зажерливість, не свободу, а рабство, не любов, а ненависть“.

„Бандити“, що про них тут говорить письменник і які захопили до своїх рук освіту в Сполучених Штатах, належать до плутократії та олігархії фінансової та промислової, це ті вибрані „400“, що тримають в своїх руках економічне, політичне, й культурне життя Штатів. Письменник може, скільки хоче нагороджувати цю верхівку найпотворнішими епітетами, він скільки завгодно може кидати на їхню адресу найстрашніші обвинувачення, але це ані трохи не зменшить в

очах „бєббітів“ авреолі цих „400“, „бєббіти“ ніколи не повстануть проти Волл-Стріту. Містер Бріггс вірив їм і уклонявся. І ясно, що те виховання, що одержував його син, було найкращим, як мусить бути найкращим все, що тільки виходить з Америки.

Донька містера Бріггса, міс Мері, була викапана матір, якою та була замолоду. Міс Мері щойно закінчила коледжа і тепер стояла на роздоріжжі. Вона не знала, чи то їй іти до університету й мріяти про „Голівну вулицю“, чи то закинути вудку в якогось солідного, молодого джентлмена, ділового парубка, що вже має свою Мрію й плекає свій Ідеал а в перспективі хорошу кар'єру, акції й рахунок у банку, одно слово піймати в сіті своїх чар молодого „бєббіта“ і заснувати з ним свій власний вігвам на Квіткових Горбах, головній колонії „бєббітів“.

До всього цього містер Бріггс мав власне авто найостаннішої марки і власний котедж на Квіткових Горбах, чим він несказанно пишався перед своїми друзями. Цей котедж був останнім криком Стандарту, він був подібний до сотні інших таких же котеджів, і єдине, чим вони різнились між собою, це прізвиське їхніх власників.

Цим своїм добробутом містер Бріггс був зобов'язаний двом богам комерції: успіхові й удачі, що займали в його пантеоні найпочесніше місце. За доби щасливих днів Просперіті ці два боги користувались особливою пошаною серед „бєббітів“.

Стопроцентність містера Бріггса визначалась ще й тим, що він, взагалі, ненавидів радикалів, негрів, червоних, соціалістів, анархістів і особливо більшовиків, що поставили собі за пекельну мету, як щодня запевняв містера Бріггса „Американський Журнал“ зруйнувати Сполучені Штати, цю обітовану країну для всіх „бєббітів“, втоптаги в болото американський зоряний прапор, зробити свою жахливу революцію й націоналізувати жінок та дочок „бєббітів“. Отож, щодо більшовиків, то позиція містера Бріггса була ясна, як кринична вода, і непохитна, як гранітова скеля: раніше чи пізніше, але цивілізовані нації повинні стерти цю червону пляму з нашої планети. Росія потребує енергійних ліків, а хто їх може подати, як не Америка. В тісному колі своїх друзів коли „бєббіти“, порушуючи „сухий закон“, збиралися теплою компанією випити самогону, і коли у містера Бріггса починали, після кількох чарок, мокріти очі, а ніс набирав підозрілого кольору що дуже нагадував собою стиглу чорносливу, — тоді містер Бріггс, якщо заходила мова за більшовиків, коротко й енергійно заявляв — „Щодо більшовиків, то я кажу — Картагену потрібно зруйнувати і вона буде зруйнована нами, американцями. Ось моє переконання, — чи подобається воно кому чи ні. Я стою на цьому непохитно!“

Містер Бріггс не був рантє, що жив лише з того, що стриг купони акцій. Він обіймав посаду завідателя торговельного відділу своєї Компанії. Він був непоганим комерсантом і підчас своїх інспекційних об'їздів філій показував, як треба вести по-діловому справи. Це давало йому на рік ще кілька тисяч додаткових долярів.

Але ми пішли б проти істини, коли б поруч, так би мовити, цих позитивних рис містера Бріггса, не відзначили й деяких негативних, бо без цього образ містера Бріггса вийшов би неповний і можливо, трохи карикатурний. Власне, негативних рис у містера Бріггса було дві. Це, поперше, було те, що він зрідка сумнівався у благостині провидіння щодо нього, яке зробило його містером Бріггсом, а не містером Рокфеллером чи містером Морганом: але це були такі сокровенні думки, що коли б хто й розкрив їх йому, то сам би містер Бріггс перший найщиріше протестував би проти приписування йому таких поглядів: подруге, не дивлячись на всю свою велику пошану до родинного вогнища, що його містер Бріггс вважав, поруч з релігією, за наріжний камінь всякої цивілізації,— не дивлячись на це, кажемо ми, він завів інтрижку з однією молодою вдовою фермера, яка мала такі чудові карі очі й такі тугі чорні брови, що при погляді на них містера Бріггса обсипали іскри. Вдова говорила що вона походить з якоїсь невідомої містерові Бріггсові країни, що її навіть і на мапах невизначено. Назва тієї країни звучала в її устах досить чудно для американського вуха,—„Україна“, так називалась та країна. За словами вдови, батьки її вивезли звідтам ще маненькою і у неї збереглись про ту свою батьківщину тільки уривки неясних спогадів. В особливо інтимні хвилини вона наспівувала йому то журливих то веселих пісень, що їх навчилася від своєї матері; ті незнайомі слова й мелодії розчулювали й спустошували не тільки психіку містера Бріггса, але і його гаманець, хоч він анічогісінько не розумів з тих слів, що їх проказували уста його милої.

Особливо мелодія однієї жартливої пісні йому чомусь подобалась, хоч він і не розумів захованих у ній натяків.

Як поїхав мій миленький

До млина, до млина,

співала його мила, пильно дивлячись чомусь йому у вічі,—

А я собі Прудивуса

Приняла, приняла..

— Цур тобі, Прудивусе,

Які в тебе руді вусал

Сама собі дивуюся,

З Прудивусом цілюся.

А потім звівшись і узявшись в боки і схиливши до нього свій гнучкий стан, вона зі сміхом продовжувала:

Як вернувся мій миленький
У ночі, у ночі
А я з своїм Прудивусом
На печі, на печі.
— Цур тобі, Прудивусе,
Які в те...

Містер Бріггс не витримував цієї атаки, схоплював свою Марту в обійми і шалено починав її цілувати.

У глибині своєї душі містер Бріггс стидався цієї своєї любови, вона була його великою таємницею, викриття якої було б для нього страшним скандалом, але Марта була така приваблива, у неї було так затишно, що він найбільше дорожив цими хвилинами краденого щастя. Та коли він повертався до лона своєї родини, то його завжди починало мучити сумління і він щоразу давав собі слово, що це було „востаннє“ і що далі „квит“. Однак його рішучості вистарчало тільки до першої нагоди або до першого телефонного дзвінка. Переступаючи поріг Мартиної квартири, він одразу забував про все, крім карих очей та тугих Мартиних чорних брів.

Загалом же кажучи, містер Бріггс вважав себе за одного із найщасливіших громадян великої заокеанської республіки, конституція й лад якої були в його очах недоторканими, бо вони були найкращими в світі і замах на них він вважав не те що за найбільший злочин, а прямо таки за блюзнірство, за вчинок, гідний найсуворішої, найжорстокішої кари.

Та, кінець кінцем, містер Бріггс і в цьому не відходив від поглядів, обов'язкових для кожного справжнього й добропорядного „бєббіта“.

р о з д і л І V

б і д н і р о д и ч і

Повище ми дали більш-менш вичерпливу характеристику містера Бріггса, бо вона нам буде потрібна і в подальшому. Ми тут тільки мусимо відзначити, що віра містера Бріггса в демократію не була лицемірством, а виходила з його переконань. Він сам походив з демократичних шарів населення, — його батьки були фермери з Заходу. Бувши молодим парубком, Бріггс покинув прерію й поніс свою мрію про багатство до міста, що тоді складалося всього лише з трьох вулиць. Тут він спершу служив за прикажчика, потім деякий час комірником на залізниці, далі заходився працювати за комівояжера компанії с.-г. машин, що й визначила його подальшу кар'єру. Від комівояжера та продавця машин з процента він пройшов через завідателя філією, аж поки не став, нарешті, одним із головних комерційних агентів Компанії. На життєвому ристалищі, де панувала жорстока й неблаганна

конкуренція й невовима фортуна, треба було мати міцні ноги, залізні кулаки повну відсутність почуттів і брак сентиментальності, щоб нарешті, у відповідний момент зуміти схопити своє щастя, до якого тяглись тисячі інших рук. Молодий Бріггс мало звертав уваги на те, що іноді йому доводилось ступати по головах переможених невдах: він сміливо здіймав скальпи з тих слабших своїх конкурентів, що ставали йому на шляху і, кінець кінцем, добився такого стану, що його з повним правом зарахували до великого племені „бєб-бітів“, що їхньою супутницею була удача.

Гонитва за успіхом забрала у Бріггса не менше, як десять років. За цей час він мало й рідко згадував за своїх батьків. А коли згадав, то вийшлося, що вони давно померли, а єдина його сестра Саллі одружилася з фермером Джоном Смітом, товаришем його дитячих літ. Вони мали невеличку форму і так-сяк перебивалися. У них був син-одинак Гаррі.

Те, що його сестра вийшла заміж за бідного фермера, досить прикро вразило містера Бріггса. Він, дивлячись на світ з п'єдесталу свого власного успіху, вважав, що Саллі сама винна у своїй бідності й долі, бо мала вибирати собі в чоловіки когось іншого, а не цього жебрака Сміта.

Минуло після цього ще кілька років, і от одного дня Бріггс одержав листа в досить таки пом'ятому конверті. Розпечатавши його і глянувши на підпис, він дізнався, що то лист від зятя. Буйним письмом і досить незграбними фразами, в яких відчувався сум, Джон Сміт повідомляв вельмишановного містера Бріггса, що його сестра, місис Саллі Сміт, уроджена Бріггс, два тижні тому, після недовгої хвороби, віддала душу богові і спричислилась до сонму святих. Вона була доброю, покірною й роботящою дружиною, вірним подружжям свого чоловіка й ніжною матір'ю для свого єдиного сина. Лист кінчався побажанням здоров'я Бріггсові та його родині і закликком божого благословення на всі його розпочинання.

Містер Бріггс був розчулений цим листом. Увійшовши до дружини, він став коло вікна й кілька разів глибоко зідхнув.

— У чім річ, Джордже?—спитала місис Бріггс.—Ти чимось схвилюваний?

— Я одержав сумну звістку, Медж... Саллі померла!..

— Померла твоя сестра?.. Який жаль!.. Хоч я її ніколи й не бачила, але завжди любила!.. Що з нею?..

— Сміт не пише. Він тільки повідомляє, що вона прослабувала кілька день і померла.

— Сміти, здається, небагаті?

— Сміт бідний, як церковна миша. Саллі мала нещасливий шлюб. Будь я близько, я ніколи не допустив би її вийти за нього заміж. Саллі вбила бідність!..

— Але чому вона обрала саме Сміта?—запитала місис Бріггс.

— Вона його кохала!— відповів Бріггс.
 — Ти говориш це таким тоном, ніби в цьому є щось негарного. Адже ми з тобою, Джордж, здається, теж!..
 — Так. Але не забувай того, що я дозволив це собі тоді, коли у мене вже було становище, і коли я ясно бачив свій ідеал... В цьому різниця!..
 — Можливо, що ти й правий... Бідним любити тяжко.
 — Скажи краще, небезпечно. Так правильніше буде.
 — У них є діти?
 — Здається, є один син..
 — Виходить, що це для тебе буде нова турбота?
 — Сміт про це нічого не пише.
 — А що ти гадаєш робити?.. У нас самих діти!..
 — Розуміється. Але не варто говорити про це, Медж, раз сам Сміт не порушує цього питання.

— Ти думаєш йому писати?
 — Доведеться відповісти. Ах, як жалко Саллі. Я її завжди любив. Вона була трохи старша за мене і завжди захищала мене перед батьком, коли я щось бувало нашкодю і мені загрожувала кара!..—і він вийшов на терасу, де довго стояв, віддавшись своїм думкам.

Робота та повсякденні турботи скоро стерли цей спогад і містер Бріггс знов забув на кілька років за своїх родичів. Він ввесь цей час ганявся за Успіхом і його становище серед „бєббітів“ з року в рік ставало визначнішим. Просперіті несло йому удачу в усіх справах і фортуна з свого рїзка не мало висипала до кишень містера Бріггса доларів. Перед Бріггсом розкривалися блискучі перспективи, він уже бачив себе комерційним директором компанії.

Та ось восени 1929 року вдарив перший великий землетрус, що похитнув Просперіті—вибухла біржова катастрофа, чи краще сказати, крах. Це був для Америки грім серед ясного неба. Люди дужчі за містера Бріггса, і ті на момент розгубилися. Правда, містер Бріггс не постраждав при цьому. Його акції були в паперах компанії, а вони покищо трималися твердо. Крім того, оптимізм у всіх був такий великий, що ніхто не хотів вірити, що наближається криза. Тих, хто запевняв у протилежному, обвинувачували в тому, що вони хочуть підірвати довір'я, і зарахували їх до „червоних“, після чого проти них розпочалось скажене цькування. Поруч із цим всі впливові газети почали галасувати, що однією із причин біржової катастрофи були більшовики. Трестівська преса закликала „бєббітів“ рятувати Штати, кредит, торгівлю, промисловість і фінанси від червоної навали комунізму. „Бєббіти“ виступили на захист Штатів одним фронтом і почали вимагати вигнання „більшовиків“ з країни. Але не задовольняючись цим, „бєббіти“ організували кілька негрських погромів, при чому не обійшлося без лінчування ні в чому непо-

винних людей. На „агітаторів“ організовувалось справжнє полювання, молоді „беббіти“ організувались в окремі загони для охорони ладу, а як їм нічого було робити, то вони розпочали переслідування ватажків незалежних профсоюзів, громили робітничі клуби та редакції тих газет, що не ісповідували символу віри стопроцентних американців. В той же час полковник Олександр Легге, з відома й з благословення президента Гувера вів переговори з європейськими інтервентами про ту ролю, що її мали відігравати Штати в майбутній війні з СРСР і закупував величезні запаси борошна, консервів, рижу, сухих фруктів і тому подібне,— бо передбачалося, що Штати будуть за головного інтенданта інтервенціоністської армії.

Містер Бріггс був в числі тих „беббітів“, що вимагали від уряду найрішучіших дій. Занятий тепер службовими й громадськими обов'язками, він зовсім забув за своїх родичів, як одного дня надвечір, коли він згрібав опалий лист на газоні перед терасою, раптом побачив коло хвіртки молодого парубка, бідно одягнутого, який ніби роздумував, чи йти чи не йти йому в таке розкішне подвір'я.

Містер Бріггс кинув граблі і попростував до хвіртки. Окинувши сердитим поглядом парубка, він запитав різко:

— В чім річ?.. Що вам тут треба?.. Можете йти далі, тут милостиня не подасться!— і повернувся був назад.

Але його спинив голос:

— Чи не ви, бува, будете містер Бріггс?

Бріггс, ніби ошпарений, повернувся назад.

— Так, це я. Але що з того випливає?

Парубок, як здалося містерові Бріггсові, загадково посміхнувся.

— Так я буду Гаррі Сміт, ваш небіж!

Містер Бріггс хвилину стояв ошелешений, не маючи сили вимовити й слова, потім пронизувато подивився на парубка і помітив, що в ньому було багато схожого з його сестрою Саллі. Йому в голову вдарила кров і він уже зовсім грубо, не стримуючи своєї люті, закричав:

— Так якого ж ти чорта мені одразу цього не сказав?..

У тебе ж на лобі не написано, що ти мій небіж?..

Гаррі дивився на свого розгніваного дядька й ледве стримував сміх. А Бріггс, збентежений такою несподіванкою, нарешті вимовив:

— Що ж тебе принесло сюди?.. І що за народ?.. Невже ти не міг мені написати раніше, що прийдеш?.. Це в душі Смітів завжди ставити інших перед несподіванками!..

Гаррі тепер дивився на свого дядька з цікавістю.

— Так ти скажеш, чого ти приїхав?— знову так само грубо перервав містер Бріггс думки свого небожа.

— Смерть батька!..— відповів тихо Сміт.

— А-а!..—тільки й зміг протягнути містер Бріггс.—Коли ж це старому Смітові надало померти? А фарма?..

— Фарму забрали за борги!..

— Я так і знав!—вигукнув містер Бріггс. Сміт ніколи не відзначався кметливістю.

— Батько гадав викрутитись, але його зруйнував банк. Він не витримав і...

— Це ще не причина для того щоб умирати!—сердито огризнувся містер Бріггс.

Мовчанка.

— Він би міг звернутись до мене!..—промовив трохи згодом містер Бріггс.

— Батько чомусь не хотів цього.

— Знаю. Твій батько, Гаррі, завжди був страшенно гордий. І от тепер маєш!..

— Батько за кілька день до смерти написав вам листа, якого доручив мені вам передати. От я й привіз його!

— Тільки й того?—спитав іронічно містер Бріггс, гнів якого починав вже проходити.—А що ж ти будеш робити?

— Не знаю.

— Може гадаєш повернути назад?

— Там нема мені чого робити. Постараюсь знайти собі якусь працю тут, у місті.

— „Постараюсь знайти собі якусь працю...“ — Так говорять тільки невдахи. Треба знати наперед, що маєш робити, тоді й матимеш успіх—і з цими словами містер Бріггс узяв листа зята, що його подав Гаррі, почав читати.

Пробігши перші рядки, він буркнув:— „Умгу!.. Я так і знав... Я давно про це здогадувався...“—потім раптом скрикнув:

— Та чекай, все це було влітку, а зараз у нас осінь. Деж це тебе весь час носило?

— Я працював на одній фармі. А оце не стало роботи, так я вирішив звернутись до вас.

— А лист, а лист же? Ти ж зобов'язаний був його мені доставити?

— Я знаю зміст листа, де батько прохає вас допомогти мені знайти працю, а як я сам знайшов її собі, то вважав за зайве вас турбувати.

— Хороші мені родичі!—вигукнув містер Бріггс.—Один вмирає і не повідомляє про це. Другий десь блукає кілька місяців, а потім падає як сніг на голову:— „Я ваш небіж!“—Ну, гаразд, ходімо до мене й подумаємо, що можна буде зробити!

Він завів Гаррі на мухню. А сам, увійшовши до вітальні, сказав дружині:

— Старому Смітові надало померти і зараз його син на кухні вмивається.

Місис Бріггс звела очі на свого чоловіка й почала:

— Сподіваюся, що ти...

— Сподіваюся, сподіваюся... — сказав сердито містер Бріггс, бо він був роздратований докраю. — Тут нічого сподіватися. Раз цей лобуряка вже тут, то тут не сподіватися треба, а щось думати!..

— Ти мене не зрозумів. Я саме це й хотіла...

Вона не скінчила, бо до вітальні увійшов Гаррі.

— Ось, знайомся. Це Гаррі Сміт; а це твоя тітка Медж!.. — сказав містер Бріггс майже вчистю.

— О, та він же зовсім парубок!.. — проказала здивовано місис Медж.

— Хотів би я знати, що ти вмієш робити? — запитав містер Бріггс.

— Вмію косити, орати, сіяти, керувати трактором. Трохи знаюся на моторах!.. — відповів Гаррі.

— Не годиться!.. — авторитетно заявив містер Бріггс. — У місті покищо не думають орати вулиць!..

Раптом він ляснув себе долонею по чолі.

— Евріка!.. Буде для тебе робота, Гаррі!.. Я завтра ж побалакаю з містером Дарлінгом. Медж, — звернувся він до дружини, — він мені не відмовить. Це на нашій станції!.. Там тобі буде добре! — повернувся він до Гаррі.

— Я зарані дякую! — стримано відповів Гаррі.

— Ти завжди був добрий, Джордже, — сказала його дружина. — Тому то тобі така й удача в усьому!.. Хлопець мабуть хоче їсти. Ходім на кухню!..

Місис Бріггс не наважилась накрити стіл в їдальні, бо боялася за скатертину і за посуд, що був стандартний і тому єдиний у своєму роді.

Спав Гаррі у передпокою. Його брат і сестра у других зустріли його досить холодно і після кількох обов'язкових та ввічливих запитань пішли до себе. Гаррі в цей момент пожалкував за широкими преріями, за своїми товаришами, що були далеко ближчими для нього, ніж ці його бундючні родичі. Само собою, що він тепер і не подумав би розповісти містерові Бріггсу про свою пригоду з Еріксоною дочкою та свій арешт.

Другого дня містер Бріггс поговорив з містером Дарлінгом, на обід приїхав з залізничним квитком для Гаррі.

— Ти їдеш на нашу випробувальну станцію... — сказав він. — Ось тобі квиток, ось гроші на перший час, а ось тобі лист до директора станції. Думаю, що тобі там буде непогано. А будеш шануватись, то скоро матимеш і порядне становище. До речі, ти маєш свою мрію?..

Гаррі загадково посміхнувся.

— Так, у мене є своя мрія.

— Мрія — це головне, — сказав повчально містер Бріггс. —

Без неї в наші часи не можна жити і годі досягти порядного становища!..

З цим напутюванням Гаррі того ж вечора виїхав із Міста на Схід, де були головні заводи компанії і де віднині Гаррі мав працювати і згодом, твердо дотримуючись заповідей Бріггса, досягти такого становища, щоб бути прийнятим до лона „бєббітів“.

Сам же містер Бріггс, лягаючи спати, сказав дружині:

— Я дуже радий, що все так скоро й добре скінчилось з цим хлопцем. Він далеко недурний. А головне, у нього є своя Мрія, а з нею він не пропаде!..

— З цими бідними родичами завжди якась турбота!.. — сказала сонно місис Бріггс.

— Це ти правду кажеш. Але чому й не допомогти, коли маєш чим. Я гадаю, що більше з цим хлопцем нам не буде мороки!..

Але містер Бріггс помилився, бо не минуло й кількох тижнів, як Гаррі нагадав про себе. Одного разу до містера Бріггса зайшов один із службовців станції і попросив конфіденційної розмови.

— Прошу, прошу, містере Стюарте!.. Сідайте!.. Чим можу служити?..

— Я, власне, хотів вам дещо розповісти про вашого не-божа!..

— А, слухаю. Ну, як він там? Працює? Хороший хлопець, правда ж? І Мрію свою має, га?..—і містер Бріггс задоволено поплескав свого відвідувача по коліні.

Містер Стюарт на ці слова саркастично всміхнувся.

— Хлопець то він хороший, але за ним помічається.. помічається...

— Що помічається?..—нашорошився містер Бріггс.

Стюарт завагався.

— Та говоріть же, не тягніть!.. Що він — п'є?.. За дівчатами бігає?..

— Ні, цього не скажу. Але у нього, здається, підозрілі зв'язки.

— Що?.. — Може з червоними?.. — схопився містер Бріггс з місця.

— Ви вгадали. Саме воно й є!..

— О, ці мені бідні родичі!.. Вічно з ними морока!.. Ну і що ж, ви його кликали, угрожали?..

— Ні. Бачите, як вам відомо, у нас ні союзів, ні будь чого такого не дозволено. Як що, ми таких зараз же за двері. Це у нас твердо.

— І прекрасно робите. І прекрасно робите. Червоних не можна підпускати до підприємства і на гарматний постріл.

— Ми так і робимо. Але за всіма не вслідиш. Потрапив до нас робітник Бен Джонсон. А тут наші люди доносять,

що ваш небіж з ним дружить і ходить з ним на якісь збори. Бена Джонсона ми скоро розкусили і коли одного разу затримали його з червоними метеликами, зараз же виставили геть.

— Прошу далі.

— Ваш небіж з цього приводу повів агітацію за поворот Бена Джонсона, потім почав говорити за організацію союзу, роздавати робітникам літературу, ходити до них додому...

— Прошу, далі...

— Звичайно, якби це не був ваш небіж, то ми б його одразу... Але ми вирішили спершу вам сказати і вас порадитись...

— Дуже вдячний, дуже вдячний. — Містер Бріггс замислився. — Я вам скажу так, містере Стюарте: паршиву вівцю з отари геть. Тут мій принцип твердий. Проте, покищо нікому нічирк про Гаррі. Гарненько дослідіть і потім мені напишете. Я вже знатиму, що робити.

Стюарт підвівся.

— Гаразд, ми так і зробимо.

Листа від Стюарта довелося чекати довгенько, але, нарешті, він прийшов. В ньому він повідомляв, що кілька днів тому Гаррі несподівано попрохав звільнити його з роботи і виїхав невідомо куди.

Містер Бріггс вільно зідхнув.

— Баба з воза, кобилі легше, — подумав він. — Я умиваю тепер руки! — і він запалив грубу сигару.

Сумління його було спокійне. Проте, чомусь вдома він промовчав про цей випадок.

р о з д і л V г р і х о п а д і н н я

Але одного дня стопроцентна сумлінність містера Бріггса вимушена була витримати великий іспит, що дорівнювався справжньому духовному потрясенню. Коли він приїхав додому на обід, то по його розгубленому обличчі місис Медж одразу вгадала, що трапилось щось незвичайне. Вона ще ніколи не бачила за все своє подружнє життя свого чоловіка таким схвильованим. Але, поважаючи його авторитет, місис Бріггс не наслідувалась запитати про причину при дітях. Першу страву поїли мовчки, і поки покоївка міняла посуд та подавала другу, містер Бріггс, відкинувшись на спинку крісла, несподівано, без всякого переходу, випалив:

— До нас прийдуть більшовики!..

Місис Бріггс впустила виделку, що різко брязнула об тарілку. Том і Мері звели на батька здивовані очі. В кімнаті запанувала тиша.

— Більшовики?..—пробелькотала нарешті місис Бріггс. Але даруй мені, Джордже, звідки вони б мали у нас узятись?..

Містер Бріггс барабанив пучкою по столі, не поспішаючи з відповіддю. Нарешті, задовольнившись величезним здивуванням своїх домочадців з цієї надзвичайної новини, він сказав:

— Так, більшовики... Найсправжнісінькі... Звідтам, з Росії... Просто від ведмедів і до нас!..—і він ткнув пучкою у повітря, де на його думку, була ота загадкова, ведмежа Росія.

Увійшла покоївка, і містер Бріггс замовк аж до десерту. Потім, підсунувши до себе вазочку з полуничним варенням, він почав знову розповідати.

— Це трапилось зовсім несподівано... Не встиг я увійти до своєї контори, як задзвонив телефон... Я беру трубку й чую досить схвилюваний голос містера Дарлінга. — „Містер Бріггс,—говорить він мені,—дуже добре, що ви вже у себе. Прохаю вас, негайно ж рушайте до мене на нараду!“—Я, розуміється, негайно йду і застаю у містера Дарлінга всіх наших головних службовців та агентів. Сам містер Дарлінг мене в руках телеграму і має надто схвилюваний вигляд і, видно, не знає, з чого почати розмову. Було похоже на те, що або оголошена війна, або пів Америки провалилося в океан. Нарешті, попрохавши всіх нас сісти, він урочисто проказав: — „Я щойно одержав від головної дирекції нашої Компанії дуже важливу телеграму. Передаю коротко вам її зміст. До нас іде більшовицька... чи то, пак, радянська делегація... Дирекція пропонує зробити все, щоб дати їм можливість ознайомитись з нашим виробництвом та нашими заводами. Від того, як ми її приймемо, залежатиме замовлення на машини. Пахне кількома мільйонами...“

Ми всі мовчали, так це нас приголомшило. Подумати тільки, ми мусимо зустрічати більшовиків, мусимо поводитись з ними чемно, мало не запобігати перед ними, аби тільки вони купили у нас машини. Яка ганьба! І у нас в грудях почали вибухати цілі вулкани. Містер Дарлінг оглянув всіх нас уважно й сказав:

— Я, джентлмени, розумію ваші почуття... Вони мені й самому близькі... Я їх поділяю... Але комерція залишається комерцією, чи не правда? Коли хтось заходить до вашої крамниці купити краму, то ви не питаєте нього ні за паспорт, ні за політичні переконання... І коли більшовики купують на мільйони долярів машин, то чому б нам не заховати наші почуття на деякий час і не постаратись їм тих машин продати?.. Га?.. Як ви гадаєте?.. Що думає з цього приводу містер Бріггс?..

Містер Дарлінг цим запитанням просто таки несподівано мене застукав. Я не хотів ставити його в неприємне становище, бо бачив, що він потребує моєї підтримки.

— Гроші не пахнуть, містере Дарлінгу! — випалив я, сам не знаю чому.

— Правильно! — засміявся містер Дарлінг. — Гроші не пахнуть, а особливо тепер, коли у нас такий поганий збут, а промисловість наша переживає депресію. Отже залишимо політику політикам, а сами займемось комерцією, такий зміст директиви головної дирекції. Значить, нам треба зустрінути наших гостей так, щоб вони стали нашими солідними замовцями.

Тут втрутився в розмову містер Вільямс. Він сказав:

— Звичайно, наказ дирекції для нас закон. Але тут ходить, крім комерції, ще й про мораль, я б сказав, про вищу, міжнародню мораль. Я питаю, — чи морально буде з нашого боку брати за машини крадене золото?..

Містер Дарлінг невдоволено подивився на Вільямса.

— Ваше запитання правильне, — відповів містер Дарлінг, — і я не вагався б дати вам вичерпливу відповідь на нього, коли б справа йшла про мої або ваші машини. Я просто закрив би двері перед цими джентлменами. Але ми служимо Компанії. Дирекція дає нам певну директиву. То чи ж варто нам для того, щоб її виконати, вступати в дискусію, — краденим чи не краденим золотом розплачуватимуться більшовики за машини, узяті у Компанії? Морально це нас не обходить, і ми тут не робимо якихось поступок у своїх переконаннях. — Ми всі погодилися з містером Дарлінгом.

Тут містера Бріггса перебила його дружина.

— Але на бога, Джордже, — сказала вона, — недавно я читала жахливі речі про цих людей. Це ж варвари! Для чого ж їм машини? Вони ж руйнують церкви, колективізують жінок, запроваджують у себе для бідних селян та робітників рабську працю!.. Невже ж наші промисловці — добрі американці, поважні батьки родини, неville вони захочуть мати справи з цими людьми? Невже така поступка не противна божеській моралі?

Містер Бріггс зам'явся. Подумавши, він сказав:

— Очевидно, Медж, наша інформація не зовсім точна... Саме ці запитання ми ставили перед містером Дарлінгом в подальшій з ним розмові і саме так він відповів нам. Бачиш, більшовики склали собі якийсь там свій фантастичний п'ятирічний план. Дехто ставиться до нього з великим недовірям. Але факт той, що вони будують великі фабрики, заводи, фарми. Для цього їм потрібні машини. Де їм вчитися техніки? Де їм узяти машини? У нас, звичайно, бо наша техніка найвища, найпередовіша і найкраща!

— Виходить, що ми будемо вчити більшовиків?

— Виходить так.

— Ну і що ж? — запитала його дружина.

— Одно слово, я попав до складу комісії, що має вести

переговори з більшовиками про закупівлю у нас машин... Я надзвичайно радий, що містер Дарлінг удостоїв мене такої чести... Це дасть мені можливість ближче познайомитися з цими людьми, що про них у нас так багато пишуть і нічого достеменно не знають... Це навіть, коли хочеш, оригінально... А потім містер Дарлінг дав мені зрозуміти, що від успіху цих переговорів залежатиме багато в моїй кар'єрі... Ну, і нагорода відповідна.. Та ти розумієш!..—додав він, підводячись із-за столу, щоб викурити свою сигару.

Містер Бріггс і не гадав, як далеко заведе його пропозиція шефа брати участь в комісії при переговорах з радянськими представниками. Радянська делегація приїхала, оглянула заводи, майстерні, об'їхала кілька великих фарм, де працювали машини компанії, інтереси якої репрезентував містер Бріггс, повернулась назад і склала попереднє замовлення на різний с.-г. реманент, та машини.

Через декілька часу після цього містер Дарлінг покликав до себе містера Бріггса. Посадивши його проти себе у глибокий фотель, він посунув до нього коробок найкращих сигар і люб'язно сказав:

— Я повинен від імени Компанії подякувати вам, містере Бріггсе. Ви поводитись під час переговорів блискуче. Умова, що ми її склали, в значній мірі завдячує вашій енергії й тактовності, з якою ви вели переговори. І Компанія визначила вам за це чималу нагороду.

— Я дуже радий це чути від вас, містере Дарлінг—відповів скромно містер Бріггс.

— Але справа ще не зовсім закінчена...—вів далі містер Дарлінг.—Договір ще мають остаточно переглянути в Нью Йорці, хоч я й не маю сумніву, що його затвердять обидві сторони.—І не дивлячись на Бріггса, містер Дарлінг майже байдужим голосом запитав:—А скажіть, старина Бріггс, чи не спадало вам на думку кудись прогулятися, кудись проїхатись, поподорожувати, побачити нові країни, нових людей?.. Га?.. Адже ви, напевне, за молодих літ мріяли про щось подібне?

— Про що ми тільки не мріяли за молодих літ!—відповів стримано Бріггс.

— От-от, я хотів сказати те саме. А тому я й хочу запропонувати вам от таку саме подорож. Ви якої думки про це?

Завжди цей містер Дарлінг любить важливі речі говорити зненацька. Містер Бріггс завагався. Йому ввижались Гаваї, прекрасна яхта, Японія з Фузіямою, Токіо з кварталом гейш—Іошиварою, Хіна—і „сині будинки“ та „квіткові човни“ на китайських річках, казкова Індія і священний Бенарес з водами Гангу, Єгипет і піраміди, блакитна вода Середземного моря, Атени й Рим, пахуча Кампанья, Неаполь, лацароні й Везувій, нарешті Париж!..

Ви йдете коштом Компанії. Це ваша, так би мовити, офіційна роль. А неофіційна—це до всього пильненько придивляйтесь, все примічати і все вивчати, щоб потім ви змогли дати Компанії повний звіт. Я гадаю, що вас не вчити того, що треба робити?

Містер Бріггс обернувся на знак запитання. Він був спробував заговорити:

— Але ж пробачте, містер Дарлінг, я зовсім...

Містер Дарлінг не звернув жодної уваги на цей слабкий протест Бріггса. Він говорив:

— Ви будете в цій варварській країні провідником високої американської техніки, американської культури, високих американських ідеалів... Ваша роль надзвичайно відповідальна... Але ви там будете не один. Там багато американців працюють. Отже ви будете одним із тих піонерів, що побували в цій країні, що сприяли її залученню до культури. Подумайте, яка висока місія покладається на вас!..

Містер Бріггс зробив нову спробу заговорити:

— Але ж дозвольте, містере Дарлінг!..

— Я взяв на себе сміливість,—гремів уже урочисто голос містера Дарлінга,—рекомендувати вас Компанії на цю відповідальну роль і я пообіцяв, що ви дасте згоду... Я думаю, що ви не поставите мене у фальшивий стан, що я змушений буду взяти вашу кандидатуру назад і телеграфувати Компанії, що ви відмовились.

Містер Бріггс сидів блідий, тільки ніс йому почервонів.

— Але ж, містере Дарлінг, я!.. — прожебонів він ще раз розгублено.

— Це ділова поїздка... Я поважаю вас і вашу родину, яку я маю честь близько знати... Будь ласка, прочитайте ці умови, на яких ви йдете...—і він посунув йому видрукувану умову.— Я бачу, що ви задоволені. Ось вам телеграфний блянок. Пішіть тільки два слова: — „Згодний. Бріггс“. — Містер Дарлінг зараз же обережно відібрав у нього телеграфного блянка і сховав до себе під бювар.—Чудесно! А тепер дозвольте вас віншувати з новим призначенням. Це відкриває новий щабель у вашій кар'єрі. Вітайте місис Бріггс від мого імені і від імені місис Дарлінг. Чому це міс Мері так рідко нас відвідує?.. Про час вашого від'їзду повідомлять заздалегodi!

Містер Бріггс майже сам не свій вийшов із кабінету директора. Єдиною втіхою було те, що містер Дарлінг провів його до порогу і на прощання полескав його по плечах.

— Ми прекрасне діло зробили, Бріггсе,—сказав він фамільярно.—Компанія цього не забуде. Бажаю вам удачі!.. І чорт забирай, вище голову, Бріггсе!..

**містер Бріггс збирається
до землі невідомої**

Опинившись на вулиці, містер Бріггс став і витер хусточкою піт з чола. Він аж тепер збагнув все, що трапилось за цих кілька хвилин у кабінеті містера Дарлінга. Він вжахнувся. Він був рвонувся назад,—це був чисто рефлексивний рух переляканої людини, що хоче зробити останнє зусилля врятуватися від смертельної небезпеки, що нависла над нею,—але тут же він згадав, що телеграма, певне, вже послана, що містер Дарлінг за цей вчинок розгнівається на нього, що це пошкодить його кар'єрі і його становищу, що інші з охотою вхопляться за такий щасливий випадок, і тому, махнувши безнадійно рукою, він пішов до гаражу.

В цей момент він згадав за Марту. Чи не поїхати до неї? Він знав, що там би він знайшов собі заспокоєння, адже вона могла б розказати дещо про ту таємничу країну, куди він оце збирався їхати. Але він боявся, що хтось із чужих попередить про цю нову зміну дружину, а йому не хотілося, щоб вона дізналась про це з чужих уст. І тому містер Бріггс постановив негайно їхати додому.

Він повернув до гаражу і наказав вивести свою машину.

— Хороша у вас машина, містере Бріггсе, — сказав йому завідатель гаражу.

— Непогана.

— На такій машині можна об'їхати навколо землі.

— Я думаю.

Але тут містер Бріггс схаменувся, бо в словах завідателя гаражем йому вчувся натяк на його майбутню подорож і він поспішив сісти в машину.

Повертаючись додому і пильно вдивляючись у дорогу, містер Бріггс остаточно опанував себе. Але у нього в голові було стовпище найрізноманітніших думок. Ми можемо лише приблизно розплутати клубок його метикувань.

Перше, що заспокоювало його, так це те, що за свою командировку він мав отримати солідну комісію. Друге,—це те, що Компанія поставилася до нього з великою довірою, раз вона припоручала йому таку важливу справу, не виправдати якої було б негідно справжнього джентлмена. Але...

Тут думки містера Бріггса зробили величезний скік через ціле провалля і раптом зупинились на дружині. Від несподіванки він різко повернув стерно, так що колеса з шипінням пройшли по закраїні дороги.

— Звичайно, — метикував він, — трохи заспокоївшись, — Медж вчинить мені сцену... Отже треба винайти відповідні і досить переконливі аргументи,—і він почав мисленно уявляти собі, що говоритиме дружина і що відповідатиме він.

Цей німий діалог тривав кілька хвилин, потім знову провалля в думках, клоччя розривів і серед них як в тумані виплило обличчя Марти. Містер Бріггс посміхнувся.

— Треба буде все-таки повідомити її про це, — подумав він, — і післати якийсь сувенір... Бідна, вона, мабуть, журитиметься за мною!

Показались „Квіткові Горби“, і містер Бріггс вимушений був припинити роздумування. Ось і його „вігвам“, — наближався вирішальний момент. На веранді його зустріла дружина.

— Чому це так рано сьогодні?

Серце містера Бріггса раптом переповнилось ніжністю до дружини, адже він скоро має покинути її. Потім його сповнив жаль до самого себе. На мить він пожалкував, що, не обміркувавши як слід справи, дав згоду містерові Дарлінгові.

Він поцілував дружину в чоло, що траплялося тепер дуже рідко і сказав:

— Трапились великі новини... І от я поспішив додому, що б порадитись тебе.

Вона зсунула брови.

— Щось знову незвичайне?.. Неприємності в справах?..

Містер Бріггс, проходячи до свого кабінету, кинув назад:

— Ні. Але я певний, що тебе це страшенно здивує!

У кімнаті, коли містер Бріггс сів за стіл, а його дружина на софу, деякий час панувала тиша. Потім місіс Бріггс сказала:

— Так що там такого трапилось?

Містер Бріггс, що замислився був на хвилю і забув про все, роблено веселим голосом відповів:

— Компанія сьогодні виявила до мене велику довіру.

— Так це дуже добре, бо вона віддала тобі лише належне. Я ніколи не сумнівалася в тобі, Джордже. Але чому це тебе турбує?

— Вона дала мені дуже делікатне, дуже відповідальне, дуже серйозне доручення.

Місіс Бріггс не помітила того тону, яким були сказані ці слова. Вона підійшла до справи практично.

— Я гадаю, що Компанія тобі за це добре заплатить.

Містер Бріггс відмітив про себе її нечутливість. Але вголос сказав:

— Безперечно. Але тут є одна незручність.

— Яка саме? — з ноткою тривоги запитала вона.

— Я маю на деякий час виїхати.

— Ну що ж. Коли цього вимагає справа і коли це ненадовго, то треба їхати.

— Але ти не уявляєш, як це далеко!

— Далеко?.. Куди?.. Хіна?.. Японія?.. Мехіко?.. Уругвай?..

— Далі.

Павза.

— Куди ж саме?

— Це Росія... більшовики!..—сказав тихо містер Бріггс.

Знову павза. Містер Бріггс бачив, як обличчя дружини поволі полотніло. Йому боляче стиснуло серце. Нарешті вона сухим далеким голосом запитала:

— Ти, звичайно, від такої чести відмовився?

— В тім то й річ, що ні. Я, Мем, дав згоду.

— Мій боже, Джордже!..—скрикнула з докором місис Бріггс.—Ти завжди визначався своєю нерозсудливістю. Я сама піду до містера Дарлінга і прохатиму його скасувати твою командировку. Адже це такий ризик...

— Моя люба,—сказав на це містер Бріггс (він звівся з крісла, обійшов стіл і сів поруч дружини).—Моя люба,—повторив він,—це було б нетактовно. Мені запропонували це довірочно. Це свого роду честь. Після цієї командировки мені відкривається прями́сінька дорога до директорства.

Місис Бріггс схлипнула. В очах її було повно сліз.

— Ах, Джордже,—вихопилось у неї розчулено,—я боюся, що вони тебе там розстріляють... Ти такий гарячий... Заповзятий.

— Не бійся. З нами нічого не може трапитись. А потім ми будемо під охороною нашого зоряного прапора!—сказав він пиховито.

— Так. Але це так далеко. Потім,—Том, Мері!

Тут містер Бріггс обвив рукою стан дружини і почав їй воркотити на вухо, доводячи всі вигоди від пропозиції Компанії. Він в цей момент забув свої власні страхи та сумніви, що пережив їх, повертаючись додому, і вірив в те, що ця командировка має принести йому велике щастя. В міру того, як він говорив, місис Бріггс заспокоювалась.

— Півроку, це не так багато, моя люба. За те ми тоді зможемо дещо зробити.

— Я все-таки боюсь, Джордже, як би це все не скінчилося нещастям.

— Я гадаю, що ми з тобою домовились,—відповів на це містер Бріггс.—Ти тепер іди, а я тут займусь трохи паперами.

За обідом вся родина Бріггсів урочисто мовчала. Мати й Мері мали вигляд двох змовників. Мовчанку порушив Бріггс—молодший.

— Тату, ти, справді, їдеш до більшовиків?

— Так, синок, я їду туди в комерційних справах.

— Мері каже, що вона теж їде з тобою.

Мати й дочка в один голос скрикнули:

— Том!..

— Ти мені сама про це сказала!—огризнувся Том до Мері.

Бріггс—старший переводив здивовано очі з Тома на дочку, з дочки на дружину, потім знову на Тома.

— Що це значить?—запитав він кінець-кінцем.

— Ах, Джордже, не сердься,—відповіла місис Бріггс.— Ми з Мері радились про твою поїздку і вирішили, що вона їде з тобою!

— Це неможливо!.. Це божевілля!..—запротестував містер Бріггс.

— Але ж чекай, татку,—промовила лагідно, але енергійно Мері—скажи, чому це неможливо? Поперше, хто за тобою там, в цій дикунській країні, ходитиме, хто дбатиме за тебе, хто варитиме тобі каву, стежитиме за твоєю білизною і так далі і таке інше. Потім, я знаю стенографію, вмю друкувати на машинці, отже я зможу бути твоїм особистим секретарем, вести всю твою ділову кореспонденцію. Га, що ти на це скажеш?

Містер Бріггс пом'якшав. Проте сказав:

— Ні, це неможливо! Компанія ніколи на це не погодиться!

— А чого б їй не погодитись?—сказала місис Бріггс.— До речі, я вже телефонувала містерові Дарлінгові і він дав згоду і обіцяв негайно запитати Компанію. Вечером матимемо відповідь.

— Якщо це буде так,—повернувся містер Бріггс до Мері,—то я матиму право тоді сказати, що в мене дочка найкраща дівчина на цілі Штати!..

Містер Бріггс був розчулений. У нього на очах виступили сльози. Щоб сховати їх, він низько нахилився над своєю тарілкою.

Р о з д і л V I I на борту „атлантика“

Через деякий час після цього містер Бріггс, Мері і ціла група інших американців сходили в Нью-Йорці на борт пароплава „Атлантик“, що йшов до Гамбургу. Загули могутні сирени, підняли котву, пасажирів й публіка замахали капелюхами, хусточками, руками,—пароплав відчалив від пристані і скоро зник серед водяного простору океану.

Серед американців, що їхали до СРСР, було кілька інженерів, що мали працювати на будівництві нового великого заводу, молодий журналіст однієї радикальної газети, три технічних консультанти та один професор.

Крім того, на борту „Атлантика“ їхала ще й друга група, нижча, що складалася з майстрів та робітників. Згодом мала виїхати ще одна група, що їх відряжали до СРСР різні компанії на запрошення радянських господарських організацій.

Само собою, що в салоні темою розмов всіх був СРСР.

— Я трохи дивуюся,—говорив містер Бріггс, попихуючи сигарою,—більшовикам. Навіщо вони нас кличуть?

— Вони будують соціалізм!—відповів жваво журналіст.

— Це дурниці, — сказав переконано містер Бріггс, навіть не обертаючи голови до журналіста. — Соціалізм — це утопія. Так, утопія! — додав він після короткої павзи.

— Нам немає ніякого діла до соціалізму, — зауважив один із інженерів. Соціалізм, революція — це внутрішня справа руських. Ми в цьому повинні, так би мовити, дотримуватись найсуворішого неутралітету. Наша роля зводиться до простого: більшовики купують, ми продаємо. Взаємини чисто ділові. Більшовики потребують технічних керівників, інженерів, техніків, консультантів, кваліфікованих робітників, машин. Ми готові все це їм дати, звичайно, за умови, коли вони за це добре заплатять. Цим наша роля вичерпується. Щодо їхніх експериментів, то повторюю, це не наша справа.

— Я теж такої думки, — піддакнув містер Бріггс.

— Але чи не гадаєте ви, — втрутився в розмову професор, — що постачаючи більшовикам машини, даючи їм нашу технічну силу й технічні знання, ми тим зміцнюємо їхні позиції. Чи не згубна це політика? І куди вона може завести? Признаюсь, тут для мене щось незрозуміле!

— Ви, певне, маєте на увазі комуністичну пропаганду? — запитав професора містер Бріггс.

— Отож, отож!.. Більшовики, як відомо, ставлять собі за мету зробити всесвітню революцію і всюди насильницьким способом повалити теперішній суспільний лад. Виходить, що ми самі допомагаємо їм в цьому. Чи може не так?

— Тут можливі міркування, які стосуються і є предметом вищої політики, — сказав один із консультантів.

— Соціалізм це утопія — знову уперто повторив містер Бріггс.

— Так. Ось саме для того, щоб довести, що це утопія, я й іду до СРСР. Треба, знаєте, на місці зібрати матеріяли, щоб довести цю утопійність всіх плянів більшовиків, — говорив професор.

— Проте, — кинув репліку журналіст, — п'ятирічку вони виконують успішно!

— Правильніше буде сказати, що п'ятирічку виконують американці, — сказав другий інженер. — Дніпрелъстан, Сталінградський тракторний, Харківський тракторний, Нижегородський автомобільний, Магнітогорський, Кузнецкий і багато інших заводів, що їх зараз будують в СРСР, зовсім немислимі без нас, американських техніків та інженерів, без наших машин та варстатів. Отже, коли правду говорити, то п'ятирічку скорше виконуємо ми, ніж більшовики.

Всі закивали головами:

— Правильно, правильно, правильно!..

— Але ж дозвольте, — не вгамонявся журналіст, — тоді ж постає питання: хто ж у кого служить? Я пристав би на думку шановного джентлмена, коли б він довів, що більшо-

вики виконують його плян. Але це не так. Шановний джентлмен іде до СРСР, він нанятий радянською владою, а радянська влада, як відомо, є владою робітників і селян. Чи не здається це трохи чудним, коли стати на точку зору шановного джентлмена? Перенесімося на хвилину до Штатів. Чи погодився б шановний джентлмен бути консультантом у американських робітників та фермерів, коли б вони захопили владу до своїх рук?

Шановний джентлмен повернувся до журналіста.

— Ви зовсім не розумієте моєї постановки питання. В даному разі ми виступаємо не просто собі як службовці, але як піонери. Даючи більшовикам свої знання, ми робимо велику справу. Ми мирно завойовуємо цю країну для Штатів!

— О! — скрикнув містер Бріггс. — Ви говорите те саме, що я завжди думав. Я стою на тому, що більшовики, будучи під нашим впливом, будуть, ну як би це сказати...

— Еволюціонувати? — підказав журналіст.

— Так-так, еволюціонувати вбік капіталізму, правильніше сказати вбік Америки. Тут машина більше зробить, ніж зброя! От моя думка з приводу цього.

— Але звідки ви взяли, що більшовики, засвоївши нашу техніку, не підуть далі? — звернувся журналіст до інженера.

— О, це неможливо, — обуреним голосом заявив інженер, в якому чулася ображена вищість. — Більшовики підуть далі нас? — Ні, ви просто жартуєте! Не забувайте, що ми стоїмо попереду них на яких 100 років. А через них не переплигнеш!

— Принаймні, я читав, що більшовики саме так ставлять питання. Наздогнати й випередити капіталістичні країни — не здавався журналіст.

Всі засміялися, такою здавалася їм кумедною й неймовірною така можливість.

— А все-таки, ви уявіть на хвилину, що більшовики починають випереджати Америку?

— Ні, ні, ні — заперестували всі. — Вище нас? Це просто одні зухвалі слова!

— Але ж не забувайте, що наше просперіті скінчилось, — не здавався журналіст. — Ми переживаємо величезну кризу. Ми примушені торгувати з ким хочете, а не тільки з більшовиками. Ми зараз провадимо величезний демпінг. При чому ж тут мирне завоювання Росії?

— Це тимчасові утруднення...

— Скороминуща депресія...

— Президент Гувер недавно сказав...

— Ми змагаємось... Не може бути й мови, щоб більшовики перемогли. Це було б противно логіці речей... Всі вигоди, всі переваги в цьому змаганні за нашою американською системою! — проказав переконано професор.

— Отже тут немає ніякої небезпеки...

— Навпаки, тут культурна місія. Революція скінчиться колинебудь, а техніка, культура, заводи залишаться. А Америка набуде величезний ринок...

— Один Сибір...

— Казково багата країна...

— Сибірські багатства лежать просто на поверхні...

— Плятина, золото, срібло, алмази, графіт, вугілля, залізни, мідяні, цинкові й олив'яні руди, колосальні запаси гідроенергії, риба, хліб, м'ясо, вовна, і ліс, ліс, ліс, якого немає нігде в світі!

— Да-а, це ласий шматочок.

— У Сибіру можна розташувати цілий континент і ще просторо буде.

— Сибір—це країна майбутнього.

— А Україна?—сказав містер Бріггс.

— Найкращі в світі антрацити, залізни та манганові руди,— говорив інженер.— Дніпрельстан, що по своїй потужності дорівнюватиме величезній робітничій армії в 24.000.000 чоловіка...

— Найкраща в світі чорноземля...

— Чудове небо й підсоння...

— Що не кажіть, а СРСР багатує країна!

— Але ми особисто мусимо дещо перетерпіти в цій країні...

— Нічого. Зате ви одержуєте за все доларами. А більшовики, треба віддати їм справедливість, роблять все, щоб полегшити наше перебування в їхній країні.

Журналіст спробував кинути свій останній, але найважчий шар. Він сказав:

— Коли все так стоїть прекрасно, то чого ж тоді така ненависть до СРСР? І хіба не говорять дуже відповідальні керівники американської політики та фінансів про війну з більшовиками і хіба не кличуть на їхні голови всі єгипетські казні?

Містер Бріггс подивився на журналіста таким поглядом, що ним можна було вбити людину. Згодом він промимрив:

— Мені здається, що ваші репліки, зовсім, зовсім...е...е ске-
ровані не по адресі... Ви з ними можете звернутися до третьої
кляси... Так, до третьої кляси... Туди!..— і він ткнув пучкою
вниз, де був трюм.

Журналіст підвівся і з сміхом сказав:

— Юпітере, ти сердишся, значить ти неправ!—і з легким свистом вийшов із салону.

Навздогін йому містер Бріггс післав:

— Нахаба!

— Від цих червоних радикалів всі нещастя!

— Він найсправжніший більшовик!

— І навіщо пускають таких із країни?

Журналіст вийшов на чардак і деякий час милувався широким простором океану, що по ньому повільно ходили великі хвилі. Потім він повернувся назад і побачив в одній із віталень Мері. Віз підсів до неї.

— Я думаю, — говорила Мері до молодого журналіста через деякий час, — що у більшовиків немає жодної інтересної жінки або дівчини. Всі вони або працюють на фабриках та заводах або мусять когось обслуговувати!

— Тяжко судити, міс, про те, чого ми не знаємо. Радянський Союз — це країна великих можливостей і всіляких несподіванок.

— Ви, я бачу, співчуваєте більшовикам.

— Ні, я намагаюся об'єктивно про них судити й зрозуміти їх.

— Знаєте, я везу цілих дві скрині різного вбрання. Я хочу показати тамтешнім жінкам наші останні фасони. Мені здається, що хороша сукня може скоріше викликати падіння більшовиків, ніж вся ваша марудна політика! — сказала Мері.

— Боюсь, що нікому буде дивитись на ваші сукні і на ваші найновіші фасони! — відповів на це серйозно журналіст. — Зрозумійте, що ми їдемо у зовсім нову країну, де будується зовсім новий світ, де панують нові взаємини між людьми, — країну, для якої наші масштаби негодящі.

Але Мері його не зрозуміла. Її гарненька голівка була забита різним мотлохом, що заважав їй зрозуміти те, що говорив їй журналіст.

Тим часом, серед пасажирів „третьої кляси“ теж точилися жваві розмови про СРСР та більшовиків.

— Я радий, — говорив один довготелесий білявий робітник, — що, нарешті, побачу країну, де втілюється в життя все те, за що боролася робітничка кляса і де будується соціалізм!

— Не забувай при цьому того, що російські робітники одержують мізерну плату, що на неї не проживе й негр! — гукнув глузливо другий.

— Ти забуваєш, що у них немає безробіття!

— Але зате у них примусова праця!

— Стидайсь! Чиї ти аргументи повторюєш!

— Я не розумію, чого ти, взагалі, тоді їдеш?

— Мені запропонували хороші умови, я й поїхав. Мені все одно, чи це СРСР, чи Китай, чи Африка. Аби добре платили!

— Там всі працюють на самих себе, а не на капіталістів. Ось в чому істотна різниця між ними і нами!

— Ми не що інше, як раби капіталу!

— У нас 10 мільйонів безробітних!

— Не забувай, що деякі капіталісти допомагають безробітним.

— Комуністи праві, коли говорять:— „До чорта милостиню. Не вмирайте з голоду, а боріться!“

— Вони б хотіли загарбати Радянський Союз до своїх рук!

— Не вдасться. Закороткі руки!

— Червона Армія зуміє дати відсіч!

— Я сам бачив, як у Нью-Йорку голодні і безробітні падали непитомні на вулицях від виснаження!

— Щодо мене, то я таких би парнів, як оце ти, то гнав би з СРСР, знаєш,..... мітлюю.

— Не бійся, він сам звідтам втіче.

— Знаєш, одні хлопці в Бостоні раз устругнули чудесну штуку. Було їх сім чоловіка. Заходять до ресторану. — „Дайте нам супу й м'яса.“ — Вони їли й перекидалися між собою словами. Один каже: — „Боже мій, як хороше. Білі!“ — „Розумієш, відчуваєш, як повертаються сили!“ — „А я сп'янів, як від віски!“ — „То з непривички!“ — Підходить кельнер. — „Вам загальний рахунок чи кожному окремо?“ — „Загальний, загальний!“ — Принесли рахунок—24 доляри. Хлопці засміялись: — Один каже: „Хлопці, хто з вас пам'ятає, як виглядає доляр?“ — Пішли до каси. — „Будьте ласкаві, — сказали вони, — перешліть цей рахунок для оплати нашому урядові. Ми можемо розплатитись з вами лише відмітками біржі праці. Відмітками про безробіття, містере!“

— Ловко! — засміялися слухачі.

— Їх треба вчити!

— І це в той час, коли крамниці ламлються від краму та їжі!

— Ми ще не знаємо, чого вартий досвід більшовиків. Щодо мене, то я за Америку і за нашу систему!

— Так може говорити тільки раб, що загубив зовсім клясове почуття!

— Чого ти дивуєшся? Його капіталісти приручили, як пса!

— Про що ви сперечаєтесь? За кілька день ми будемо там і все побачимо на власні очі. Тоді кожен з нас може вибрати й вирішити, що для нього краще!

— Так, але ж до цього питання треба підходити принципово, клясово. Там диктатура пролетаріату, влада робітників і селян. У нас диктатура капіталістів, влада капіталістів, держава капіталістів. Хіба може бути хоч якенебудь порівняння?

Хіба ми, робітники, можемо ставити питання про вибір? СРСР — соціалістична батьківщина всього пролетаріату. Тільки безперечна, без всяких умов, підтримка СРСР — ось якою повинна бути позиція кожного свідомого пролетаря!

— П'ятирічка — величезний плян... Це визнають навіть капіталісти, хоч і скрегочуть при цьому зубами... Це соціалізм!

— Я вірю в соціалізм, але я за демократичні засоби. Революція — це громадянська війна, це руїна. Можливо, що для Росії більшовізм — це найкраще. Але для Америки?.. Ні. В Америці немає ґрунту для більшовізму!

— Так тоді ти за що?

— Я за мирний розвиток. Не треба плижків. Не треба революцій.

— Та зрозумій же, що в цьому немає ані краплі справжнього соціалізму. Це найчистісіньке зрадництво того самого соціалізму, в який ти віриш. Так говорить кожний соціал-фашист!

— Він надіється, що капіталісти принесуть йому соціалізм на тарі!

— Покищо вони дають кулі й голод.

— Проте, це найвірніший шлях до соціалізму.

— Так, років через 200—300.

— Можливо, але певно.

— Ти йолоп. Безнадійний йолоп. Завдяки таким, як ти, капіталісти можуть триматися тисячу років. На щастя, це не так!

Голоси розбиваються. Починали розмовляти й сперечатися окремі групи. Потім розмова переходила на щось інше, а згодом підвищені голоси двох-трох суперечників знову притягали загальну увагу всіх до предмету дискусії. Взагалі, і тут всіх хвилювало все те, що на них чекало в Радянському Союзі. Але ніхто не міг нічого певного сказати. Всі говорили або на підставі прочитаного в газетах, або на підставі уривків промов ораторів або на підставі випадково підслуханих чужих слів та думок, — хіба за винятком двох-трох, що більш-менш розбиралися в питанні.

І коли міс Мері везла дві скрині жіночих убрань, що ними вона збиралась вразити більшовиків, то кожен з пасажирів, що їхав до СРСР, теж віз з собою цілу гору різних застарілих поглядів, думок та забобонів.

СРСР — країна, що викликала у капіталістів жах і люту ненависть, а в робітників ентузіазм і надію, — виростав перед усіма, як якась велетенська загадка, як земля невідомого. Що в ній знайдуть вони? Що побачать, коли ступлять на цю землю, що для одних є землею обітованою, а для других — великою погрозою.

А „Атлантик“ все розбивав своїм носом сиві хвилі океану і з кожним днем наближався до Європи, що була ворітьми до Радянського Союзу, що лежав далі на Схід і займав одну шосту суходолу.

Туди, на Схід, часто дивився і містер Бріггс, туди дивилась Мері, туди звертав свої погляди і журналіст, туди звертали свої очі робітники. Але кожний при цьому малював собі цю „червону землю“ по-своєму.

Форпост „соціалізму“

Ми не будемо докладно описувати перших вражінь містера Бріггса зараз же по приїзді в СРСР. Наприклад, на кордоні його цікавість була піднесена до найвищого ступня від можливості, нарешті, побачити „страшних чекістів“, що про них так багато писала в свій час американська преса. Він уявляв їх собі у великих кудлатих папах, обвішаними зброєю й бомбами, — одним словом так, як то він колись бачив в одній кінокартині, що вийшла із Голівуда. Але нічого такого він не побачив. Документи містера Бріггса були швидко переглянуті і коректний урядовець, повертаючи їх йому, сказав ввічливо:

— Будь ласка, ви вільні!..

— Уже? — спитав здивовано містер Бріггс.

— Так, уже.

Містер Бріггс був навіть трохи розчарований таким поводженням. Він чекав на довгі формальності, на причепливість, на ретельну перевірку багажу, адже вони з дочкою були „буржуї“, а тут швидкий огляд і ввічливе „ви вільні“. Містер Бріггс мусів признатися, що поведінка американських урядовців булає далеко грубішою, брутальнішою й нахабнішою, особливо щодо чужоземців.

На станції було кілька селян. Містер Бріггс з цікавістю на них подивився.

— Очевидно, колгоспники! — подумав він.

Він чекав побачити виснажених, похмурих людей, а на нього дивились здорові обличчя без традиційних борід, одяг був хоч і своєрідний („національний“, як відзначив про себе містер Бріггс), але чистий і, взагалі, селяни виглядали людьми, що задоволені своєю долею. Вони з неменшою цікавістю дивились на містера Бріггса.

— Дивись, Трохиме, — сказав один із них, — це, певно, американець! Глянь, як він видивився на нас?

— Мабуть він дивиться, чи немає близько коло нас охорони, бо вони уявляють, що ми всі ходимо під арештом! — засміявся Трохим.

— Очевидно, це сільські комуністи, — сказав сам собі містер Бріггс, — раз вони так весело виглядають і так незалежно поводяться!

У дорозі на кожній станції він виходив на перон, щоб перевірити те своє перше вражіння. Всюди одне й те ж. Селяни наповнювали перони, вільно сідали й висідали з вагонів, і нігде не було видно жодного „чекіста“.

— Дивно, — думав містер Бріггс, — або мене обдурюють мої власні очі, або все, що пишуть наші газети про більшовиків, колективізацію та примусову працю, неправда!

Тут йому пригадалося, що більшовики великі мастаки до різного роду містифікацій, що для того, щоб обдурити закордонних спостерігачів, вони можуть за одну ніч збудувати бутафорський великий завод з тисячами переодягнутих „під робітників“ комуністів та „чекістів“ або поставити десятки „потьомкінських сіл“. Але думка про те, що весь цей люд, що вештався на станціях, були переодягнені комуністи була такою безглуздою, що містер Бріггс зараз же її відкинув. Роздивляючись тепер людей на перонах, він припустив був, що „чекісти“ тут ходять переодягнені. Так ні. Люди не можуть,—думав він, поводитись так вільно, так невимушено, так незалежно, коли знають, що серед них є переодягнені агенти страшною „чеки“. Ні, тут щось не так.

Містер Бріггс знизав плечима. Справді, чудна країна. Ось село. Містер Бріггс уявляв собі, що воно неодмінно має бути оточене загонами тієї ж всюдисущої „чеки“, що він на дорозі побачить юрми похилених селян під охороною багнетів,—але нічого подібного нігде не було.

— Ні, це то у, що зараз зима і селяни сидять вдома!

Містер Бріггс ніяк не міг відмовитись від поглядів, що їх йо у шодня приносила роками велика американська преса, списуючи неймовірні „страхіття“ Радянського Союзу.

Так прибули до Москви. Москва вразила містера Бріггса своєю строкатістю, величезними юрмами люду на вулицях, при чому в цих людях почувався порив, енергія, чого б ніяк він не міг би сказати про людей десь у Бостоні, Чикаго або Нью-Йорці. Правда, ні на вулицях, ні у вітринах магазинів він не бачив тієї кричущої розкоші, що так притягає увагу натовпу в європейських та американських містах; але не було й того страшного лахміття, рам'я, злиднів та виснаження, що він їх спостерігав перед своїм від'їздом у Нью-Йорку. Все це наводило на багато думок і што хало на те, що треба зробити переоцінку своїх поглядів щодо СРСР. Містер Бріггс розумів, що це треба зробити якнайскорше, інакше він в цій країні не зрозуміє нічого. І тут він уперше пожалував за тим журналістом, що з ним він так часто сперечався на борту „Атлантика“.

Він удався за поясненнями до земляків, що жили в Москві по кілька місяців, а то й роками і виклав перед ними свої сумніви. Вони засміялися з його наївності.

— Можна приймати чи не приймати радянську систему,—сказав один із них містерові Бріггсові,—можна хвалити чи засуджувати комуністичні ідеї, але те, що пишуть у нас про Радянський Союз, найбезсоромніша брехня, розрахована на дурнів, на велику довірливість та необізнаність нашої публіки зі справжнім станом речей в СРСР. Деяким політикам, очевидно, вигідно тримати широкий американський загал в тумані відносно СРСР і годувати нас байками, вроді зна-

мєнітої „націоналізації жінок“ або останнього винаходу — „примусової праці“, що з них ми, за інших умов, перші б сміялися. Я тільки скажу вам одно: комуністи роблять героїчні зусилля для того, щоб, нарешті, освоїти свою величезну, казково багату, країну, індустріялізувати її, і багато встигли в цьому. Нарід тут енергійний, розумний, кметливий і, головне, зятямте собі, вірить комуністичній партії і готовий, як один, стати в оборону радянської влади. В самій країні іде така грандіозна, така корінна перебудова і життя і людей, що коли закінчиться перший етап її, то світ зі здивуванням дивитиметься на цю країну!..

— Значить, ви вірите, що радянська влада міцна й користується довірою населення? — запитав містер Бріггс свого співбесідника.

— В усякім разі, міцніша, ніж уряд Гувера. Коли ви поживете в цій країні, то ви самі в цьому переконаєтесь. Я раджу вам: не довіряйтесь нікому, а покладайтесь на свої власні спостереження і залежно від них робіть висновки!..

Але містер Бріггс не задовольнився цим і вирішив відвідати одного досить популярного консервативного американського вченого, що ось уже півтора роки, як вивчав Радянський Союз. Він поставив йому питання про п'ятирічку. Професор відповів з відомою всім парадоксальністю:

— П'ятирічка — це бомба що висадить у повітря старий світ!..

— ???.

— П'ятирічка є великанська спроба регулювати, за певним пляном перебудувати все громадське, політичне, культурне та економічне життя цієї величезної країни. У нас цього не зрозуміли. У нас сприйняли п'ятирічку як божевільну ідею більшовиків. Її висміювали, замість того, щоб вивчати. А тим часом, повчитись є чого!..

— З ваших слів виходить, що п'ятирічка закінчиться успіхом?

— Під час моєї подорожі по Радянському Союзу мене вразила воля населення до подолання труднощів, воля до боротьби за успіх своєї справи. Ось чому я думаю, що більшовики закінчать п'ятирічку з успіхом.

— Ви сказали, що п'ятирічка бомба, підкладена під нашу цивілізацію. Виходить, що вона несе нам величезну небезпеку? — запитав з тривогою містер Бріггс.

— Їхня енергія і їхній ентузіазм колосальні. Нічого подібного нігде в світі ви не зустрінете і не побачите. Працюючи, з такими робітниками, можна перевернути гори.

А один досить таки визначний інженер сказав:

— Щодо мене, то я щасливий, що працюю в СРСР і працюю на соціалізм!..

У містера Бріггса вже було готове зірватись звичне:— „Соціалізм — це утопія“, — але він стримався й жваво повернувся до інженера.

— Ви вірите, що більшовики збудують соціалізм?

— Я певний того.

— А якже тоді буде з нами?

— Не знаю, — посміхнувся той.

Він пригадав розмови на парооплаві, коли їхав сюди. Там звучали зовсім інші нотки. Можливо, що й ці люди, коли вони їхали до СРСР, говорили так само. Виходить, що саме „повітря“ цієї країни так впливає на цих людей, що цілком відмінняє їх. І містер Бріггс вжахнувся при думці про страшну чіпність „червоної зарази“, раз проти неї не можуть встояти навіть люди, що, здавалось би, мають всі дані протистати їй. Що ж тоді говорити про робітників?

Ця розмова дала новий матеріал для думок містера Бріггса. Справді, те, що він чув, говорили не комуністи, не якісь там „агітатори“, не невдахи-адвокати, а люди солідні, ділові, статечні, говорили інженери, люди вільних професій, що ніколи не думали ні про яку революцію, і тепер ці люди мало не співають їй дитирамбів. Не вірити цим людям не було жодних підстав.

Більшість з них, за малими, хіба, винятками, говорили про СРСР якщо не з ентузіазмом, то принаймні, без всякої прихованої ворожості, а більше з великою симпатією. Що ж це за країна така, що навіть тверезих ділових людей вона могла заповонити?

Нарешті одного дня, на початку лютого, містер Бріггс і Мері прибули на глуху степову станцію. Був сонячний день, і степ до болю в очах різав снігом, тікаючи не знати куди, а на ньому не було жодної точки, що на ній би міг відпочити зір. Навколо був такий простір, така широчінь, що вони якось мимоволі захопили містера Бріггса. В цьому просторі й широкому степу він відчув щось рідне, ту широчінь прерій, де він замолоду блукав, ганяючись за доляром.

Містера Бріггса зустрів директор радгоспу, його помічник та перекладач. Після першого короткого знайомства всі пройшли через станцію, де на них чекали автомобілі.

Коли рушили, містер Бріггс почав вдивлятися в директора радгоспу. Перед ним сидів худорлявий, середнього зросту і віку чоловік у кожанці і ссав невеличку люлечку. Його голене обличчя було обвітрене й енергійне, а руки, що він їх схрестив на колінах, свідчили за те, що ця людина колись багато фізично працювала.

Містер Бріггс запитав через перекладача:

— Чи давно містер Шляховий завідує своєю фермою?

— Всього рік, — почулася відповідь.

— А що містер Шляховий робив перше?

Оказалось, що „містер“ Шляховий перше був робітником-металістом, висунули ж його на цю посаду робітничі організації та партія.

— А як велика фарма, що він нею керує?

— 22.000 гектарів.

Містер Бріггс здивовано подивився на директора. Його повага до „містера“ Шляхового одразу виросла. Справді, простий робітник і керує такою „фармою“? Виходить, що це не абиякий чоловік.

— Таких фарм у нас мало навіть і в Штатах! — сказав він люб'язно.

Коли „містерові“ Шляховому переклали ці слова, то він посміхнувся і попрохав перекладача розповісти „містерові-консультантові“ про радгосп „Гігант“ та про інші. Містер Бріггс уважно слухав і тільки дивувався: було ясно, що до масштабів — більшовики явно випереджали Штати.

— „Форпост соціалізму“ був молодим радгоспом, — до весни 1930 року його зовсім не існувало. На тому місці був порожній степ, як і по багатьох інших місцях, де більшовики розпочали будівництво. Цей степ належав до революції поміщикові Штеричеві. Степ був незайманий і Штерич на ньому випасав десятки тисяч шльонки та величезні гурти сірих українських волів. Шльонка давала дорогу вовну, а воли йшли на Москву та Ленінград. Крім того, Штерич володів ще акціями кільких рудень та копалень Донбасу, — маєток цього пана досягав кількох мільйонів карбованців.

— Я сам народився у маєтку Штерича, — сказав Шляховий, звертаючись до містера Бріггса. — Мій батько був у нього за чабана.

Містер Бріггс не розумів, що таке „чабан“. Довелося йому пояснити, що „містер“ Шляховий народився в „ранчо“ овечого короля Штерича, а його батько був у цім ранчо за пастуха.

— Певно цей Штерич позбувся тепер свого майна? — запитав містер Бріггс.

— Так, революція конфіскувала всі його землі, рудні, копальні, гроші, акції. Тепер те все державне майно.

— Містер Шляховий брав участь у громадянській війні?

Так, „містер“ Шляховий брав участь у громадянській війні. Двадцятилітнім парубком вступив він до червоної гвардії в 1917 році і воював з ворогами робітників і селян чотири роки. Він бився з Красновим, Денікіном, Махном, Петлюрою, поляками. За цей час його було три рази поранено і два рази його водили на розстріл. Одного разу він щасливо втік, скориставшись з темряви та з того, що конвоїри були п'яні, а другого разу його щасливо визволив червоний кінний загін.

Таким чином, перед містером Бріггсом сидів один із героїв громадянської війни, сидів спокійно, попихкував коротень.

кою носогрійкою й зрідка кидав лукаві насмішкуваті погляди то на свого співбесідника, то на перекладача, стежачи, яке вражіння робить на них його оповідання. Містер Бріггс, вислухавши цю коротеньку історію, хотів був розповісти, що і його батьки теж були фермери, що він теж простого походження, але вчасно втримався і тільки сказав:

— Містер Шляховий, напевно, член комуністичної партії?

— Так, „містер“. Шляховий член комуністичної партії з 1917 року.

— Чи не буде нескромним взнати, яку містер Шляховий одержує плату?

Оказалось, що „містер“ Шляховий одержує всього 250 крб. на місяць, що, взагалі, ставка в Радянському союзі для члена партії не сягає вище 280 крб. Це теж дуже здивувало містера Бріггса, бо прикинувши, скільки одержував би управитель такої „фарми“, як „Форпост соціалізму“ в Штатах, він бачив, що порівняльно получається досить велика сума.

Так от, рік тому, на тому місці, куди зараз їде містер Бріггс, не було нічого, голий степ, тирса шелестіла, а взимку свистіли хуги, та по тернах ховались великі степові вовки. Але одного дня на станції вивантажили трактори, за тракторами автомобілі; ще через день прийшли дошки і автомобілі з цим вантажем рушили на степ, де на самотній могилі майорів лише червоний прапор з написом „Форпост соціалізму“. На одному із таких автомобілів поруч із шофером прибув і товариш Шляховий. В степу не було нічого і першу ніч довелось переночувати на снігу під шатром. А ще через день автомобілі привезли партію теслярів, сокира вп'ялась в дерево першим ударом і за тиждень виросло кілька бараків. До весняної кампанії треба було обладнати базу, перекинути посівматеріал, всі потрібні машини, наняти робітників, агроперсонал, все це розмістити, улаштувати, нагодувати, організувати.

— І що ж, — запитав містер Бріггс, — коли перекладач передавав йому ці відомості, — містер Шляховий впорався з цим завданням?

— О, так. Але це лише тому, що робітники поставилися надто свідомо до покладеної на них роботи і вони перемогли всі труднощі!

Аж ось показалося радгоспне містечко. Директор радгоспу щось сказав шоферові, автомобіль повернув в одну із широких вулиць і зупинився перед чистеньким новим дерев'яним котеджем.

— Ми приїхали, — сказав він до містера Бріггса. — І передайте йому, — звернувся він до перекладача, — що о 8-й у нас збори, так що я, партосередок і робітничий комітет прохаємо його завітати до нас.

Потиснувши руку містерові Бріггсові та Мері та сказавши: — „Бувайте! До вечора!“ — директор радгоспу „Форпост Соціалізму“, трішки сутулячись, швидко пішов до контори.

Бріггси увійшли до котеджа й почали в ньому влаштуватися.

(Кінець у № 3)